

Identifying the Banking Challenges of Qard-Al-Hasan and Providing Solutions (Case Study of Qard-Al-Hasan Resalat Bank)

Mohammad Tohidi*   Hossein Mofidikia**   Milad Ansari***

doi 10.30497/ifr.2023.244493.1833

Abstract

Qard-Al-Hasan banking is considered as one of the models of Islamic banking And Qard-Al-Hasan Resalat Bank operates with the aim of specialized activity and promoting the tradition of Qard-Al-Hasan in the country. This research, using a mixed explanatory approach, believes that in the first stage, with a quantitative method, it will extract the case study strategy and the trend analysis of various data of the financial statements of Qard-Al-Hasan Resalat Bank in a period of 8 years. And then by analyzing and reviewing the relevant tables and graphs in different fields such as the bank balance sheet, profit and loss statement, bank risk, Camels ratios and the capital market, to calculate the existing challenges. Also, in the second stage, in a qualitative way, by forming a focus group and conducting expert interviews, suitable solutions to solve the challenges are obtained, and finally, the correctness of the solutions to reduce the relevant challenges has been validated through a questionnaire.

The results show that the challenges counted based on the financial statements are five such as the challenge of the bank's investment situation, the challenge of granted facilities, the challenge of transactions, the challenge of financial leverage, the challenge of liquidity risk; In addition to analyzing and examining them, a comparison has been made under each of the challenges with the performance of Qard-Al-Hasan mehr Iran Bank. Also, based on the obtained results, suitable and operational solutions were calculated for each challenge.

Keywords: Qard-Al-Hasan Banking; Challenges and Solutions; Qard-Al-Hasan Resalat Bank; Explanatory Mixed Method; Qard-Al-Hasan Mehr Iran Bank.

JEL Classification: A21, G21, Z12.

* Faculty Member, Department of Financial Management, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.
tohidi@isu.ac.ir 0000-0002-1289-1256

** PhD Student, Financial Management, Department of Financial Management, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran (Corresponding Author) hmofidikia@isu.ac.ir 0000-0003-1937-9877

*** M.A. Student, Financial Management, Department of Financial Management, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran
milad76.ansari@isu.ac.ir 0009-0005-7603-4228

شناسایی چالش‌های بانکداری قرض‌الحسنه و ارائه راهکارها (مطالعه موردی بانک قرض‌الحسنه رسالت)

محمد توحیدی* حسین مفیدی** میلاد انصاری***

چکیده

بانکداری قرض‌الحسنه به‌عنوان یکی از الگوهای بانکداری اسلامی مطرح است و بانک قرض‌الحسنه رسالت باهدف فعالیت تخصصی و ترویج سنت قرض‌الحسنه در کشور جمهوری اسلامی ایران به فعالیت می‌پردازد. این پژوهش با استفاده از رویکرد آمیخته تبیینی بر این باور است که در مرحله اول با شیوه کمی، راهبرد مطالعه موردی و تحلیل روند داده‌های مختلف صورت‌های مالی بانک قرض‌الحسنه رسالت را در یک بازه ۸ ساله استخراج نماید و در ادامه با تحلیل و بررسی داده‌های مربوطه در حوزه‌های مختلف از جمله ترازنامه بانک، صورت سودوزیان، ریسک بانک، نسبت‌های کاملز و بازار سرمایه چالش‌های موجود را احصا کند. همچنین در مرحله دوم به شیوه کیفی با تشکیل گروه کانونی و انجام مصاحبه‌های خبرگانی راهکارهای مناسب برای رفع چالش‌ها به‌دست می‌آید که در آخر صحت راهکارها جهت کاهش چالش‌های مربوطه از طریق پرسشنامه اعتبارسنجی شده است.

نتایج حاصل نشان می‌دهد که چالش‌های احصا شده براساس صورت‌های مالی پنج مورد از جمله چالش وضعیت سرمایه‌گذاری بانک، چالش تسهیلات اعطایی، چالش تراکنش‌ها، چالش اهرم مالی، چالش ریسک نقدینگی هستند؛ که علاوه بر تحلیل و بررسی آن‌ها مقایسه‌ای ذیل هر یک از چالش‌ها با عملکرد بانک قرض‌الحسنه مهر ایران صورت گرفته است. همچنین براساس نتایج به‌دست آمده راهکارهای مناسب و عملیاتی برای هر چالش احصاء گردید.

واژگان کلیدی: بانکداری قرض‌الحسنه؛ چالش‌ها و راهکارها؛ بانک قرض‌الحسنه رسالت؛ روش آمیخته تبیینی؛ بانک قرض‌الحسنه مهر ایران.

* عضو هیأت علمی، گروه مدیریت مالی، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران،

tohidi@isu.ac.ir

ایران

** دانشجوی دکتری، مدیریت مالی، گروه مدیریت مالی، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام

hmfidikia@isu.ac.ir

صادق علیه‌السلام، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

*** دانشجوی کارشناسی ارشد، مدیریت مالی، گروه مدیریت مالی، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه

milad76.ansari@isu.ac.ir

امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۹

مقاله مدت ۱۶ روز جهت اصلاحات نزد نویسندگان بوده است.

مقدمه

موضوع قرض الحسنه و تعریف سپرده قرض الحسنه در سیستم بانکی از وجوه تمایز قانون بانکداری بدون ربا نسبت به قوانین قبلی موجود در کشور و سایر کشورهای اسلامی محسوب می‌شود؛ در این راستا مؤسسه‌های مالی و اعتباری‌های مختلفی در کشور جمهوری اسلامی ایران رسالت خود را در جهت دریافت سپرده قرض الحسنه و اعطای وام قرض الحسنه قرار داده‌اند.

بانک قرض الحسنه رسالت یکی از انواع بانک‌های موجود در نظام مالی جمهوری اسلامی ایران است که در قالب عقد قرض الحسنه به صورت حساب پس‌انداز و حساب جاری فعالیت می‌کند، همچنین ایجاد سپرده‌های سرمایه‌گذاری و اعطای سود به این سپرده‌ها در این بانک‌ها ممنوع است. این بانک‌ها با توجه به نقش فعالی که در بازار پول کشور دارند، بر فرآیند خلق پول تأثیر می‌گذارند؛ زیرا با دریافت سپرده‌های قرض الحسنه و از طرف دیگر اعطای آن‌ها به عنوان وام قرض الحسنه، منشأ اثر روی نقدینگی و ضریب تکاثر نقدینگی هستند، از این جهت این بانک‌ها به عنوان یکی از بازوهای عملیاتی نظام بانکداری کشور محسوب می‌شوند که در سال‌های گذشته با چالش‌های مختلفی در زمینه‌های سرمایه‌گذاری، تسهیلات، تراکنش‌ها، اهرم‌های مالی، ریسک نقدینگی و... روبرو بوده‌اند.

به طور خلاصه در این مقاله ابتدا هشت سال داده‌های مختلف از ترازنامه و صورت سودوزیان و اطلاعات تراکنش‌های شاپرک بانک قرض الحسنه رسالت جمع‌آوری شده و نسبت‌های مختلف مالی تعیین شده‌اند و در ادامه با ترسیم جداول و نمودارهای مختلف به تحلیل روند داده‌های موجود در حوزه‌های مختلف از جمله ترازنامه بانک، صورت سودوزیان، ریسک بانک، نسبت‌های کملز و بازار سرمایه پرداخته شده که نتیجه این بررسی‌ها استخراج پنج چالش اصلی از جمله چالش وضعیت سرمایه‌گذاری بانک، چالش تسهیلات اعطایی، چالش تراکنش‌ها، چالش اهرم مالی و چالش ریسک نقدینگی بوده است. همچنین ذیل هر یک چالش‌ها به مقایسه تطبیقی عملکرد بانک مهر ایران با بانک رسالت پرداخته خواهد شد. در ادامه با تشکیل گروه کانونی و انجام مصاحبه‌های خبره محور راهکارهای مرتبط با هر یک از چالش‌ها احصاء می‌شود و در آخر مناسب

و عملیاتی بودن راهکارها با روش میدانی (پرسشنامه خبره محور) اعتبار سنجی می‌شود.

در زمینه قرض‌الحسنه مطالعات خوبی صورت گرفته؛ ولی در زمینه چالش‌ها و راهکارهای بانکداری قرض‌الحسنه کمتر بحثی شکل گرفته است. بر این اساس هدف اصلی که در این پژوهش دنبال می‌شود به دو صورت خواهد بود. در مرحله اول به نوع‌شناسی چالش‌های موجود از طریق مطالعه موردی و تحلیل روند داده‌های بانک قرض‌الحسنه رسالت براساس صورت‌های مالی پرداخته خواهد شد و در مرحله دوم راهکارهای کاهش چالش‌های موجود از طریق گروه کانونی، مصاحبه و پرسشنامه احصاء و اعتبارسنجی می‌شوند؛ بنابراین سؤالات پژوهش عبارتند از

- ۱- چالش‌های بانک قرض‌الحسنه رسالت براساس صورت‌های مالی چیست؟
- ۲- راهکارهای برون‌رفت از چالش‌های بانک قرض‌الحسنه رسالت کدامند؟

۱. پیشینه تحقیق و مبانی نظری

۱-۱. پیشینه تحقیق

موسویان (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «طرحی برای ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه»، به بررسی صندوق‌های قرض‌الحسنه و روند رشد آن‌ها طی سال‌های ۱۳۶۳ تا ۱۳۸۲ پرداخته و بعد از تقسیم‌بندی صندوق‌ها به سه گروه محلی، کوچک و بزرگ طرحی برای ساماندهی آن‌ها ارائه کرده است. نویسنده به رشد بی‌رویه صندوق‌ها و عدم نظارت بانک مرکزی به‌عنوان نقضی برای ساختار موجود اشاره دارد و معتقد است همین دو مورد زمینه‌ساز بروز تخلف‌ها و سوءاستفاده‌ها در صندوق‌ها شده است. این موضوع به اعتماد مردم نسبت به نهادهای مرتبط با قرض‌الحسنه لطمه زیادی وارد می‌کند؛ همچنین استفاده از منابع قرض‌الحسنه در سپرده‌های سرمایه‌گذاری توسط صندوق‌ها در کاهش سهم سپرده‌های قرض‌الحسنه در بانک‌ها تأثیر داشته است.

عرب‌مازار و کیقبادی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه قرض‌الحسنه در نظام بانکی ایران»، نقاط قوت و ضعف شبکه بانکی را شناسایی کرده و به بررسی عملکرد قرض‌الحسنه در این نظام پرداخته‌اند، طی سال‌های بررسی شده سهم سپرده‌های

قرض الحسنه کاهش یافته و عدد آن در سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۵ به حدود ۱۰ درصد رسیده است. همچنین کاهش ارزش سپرده‌ها در اثر تورم و تمایل مردم به سپرده‌گذاری در حساب‌های سرمایه‌گذاری از عوامل این موضوع به حساب می‌آید.

موسویان (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی عملکرد سپرده‌های بانکی در بانکداری بدون ربای ایران»، پس از بیان نقدی پیرامون تسهیلات تکلیفی به این نکته اشاره دارد که مردم و مسئولان تلقی اشتباهی از بانک‌ها دارند و به این نهاد به‌عنوان بنگاه خیریه نگاه می‌کنند؛ از سوی دیگر عدم پرداخت سود به این سپرده‌ها و افزایش تورم از دلایل کاهش تمایل سپرده‌گذاری در این حساب‌ها هستند. همچنین به نظر نویسنده هر قرض بدون بهره، قرض الحسنه محسوب نمی‌شود و نیت افراد برای اطلاق این نام به سپرده‌هایشان دارای اهمیت بالایی است؛ لذا برخی بانک‌ها با چنین توجیهی، از منابع قرض الحسنه در سرمایه‌گذاری‌ها و وام‌های تجاری استفاده می‌کنند.

ابراهیمی و باغستانی میبیدی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «مقایسه بانک تجاری و نهاد قرض الحسنه در حوزه تأمین مالی خرد»، بانک تجاری و نهاد قرض الحسنه در حوزه تأمین مالی خرد را باهم مقایسه کرده‌اند. آنان بعد از مطرح کردن وضعیت قرض الحسنه در نظام بانکی و نشان دادن چالش‌های موجود از جمله رواج انواع قرعه‌کشی‌ها بر اثر رقابت بانک‌ها برای جذب سپرده قرض الحسنه، یکسان‌انگاری قرارداد قرض در سپرده جاری و قرض الحسنه در سپرده‌های پس‌انداز و اختلاط وجوه ناشی از عقد قرض الحسنه با سایر منابع، به امکان‌سنجی استفاده از صندوق‌های قرض الحسنه برای تأمین مالی خرد پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که با توجه به یکسان بودن ساختار و اهداف بانک یا صندوق قرض الحسنه، بهترین راه‌حل برای اجرای تأمین مالی خرد توجه به صندوق‌های قرض الحسنه و توسعه آن در قالب بانک‌های قرض الحسنه است.

موسویان و راه‌نشین (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «حساب‌های قرض الحسنه اختصاصی راهکاری بهینه برای هدایت و مدیریت منابع قرض الحسنه در نظام بانکداری» با تعریف حساب‌های جدیدی با عنوان حساب‌های قرض الحسنه اختصاصی، راهکاری برای مدیریت بر این منابع ارائه کرده‌اند.

علیزاده قره‌باغ و روحانی (۱۳۹۳) در گزارشی با عنوان «بانک‌های قرض‌الحسنه در ایران»، به تحلیل ابعاد قانونی، روند شکل‌گیری و ارزیابی عملکرد بانک‌های قرض‌الحسنه پرداخت است و طی بررسی‌های انجام‌شده تا سال ۱۳۹۳ در نهایت به این نتیجه می‌رسد که بانک قرض‌الحسنه رسالت به لحاظ ایفای نقش خود در پرداختن به امر قرض‌الحسنه موفق‌تر از بانک قرض‌الحسنه مهر ایران عمل کرده است.

باشی‌زاده و عشیر (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و ارائه راهکارهای نوین در ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه»، به نقش فناوری‌های نوین در تبلیغات بانکداری و ابزارهای موجود در این حوزه که برای امور بازاریابی و جذب مشتری با تبلیغات نوین مؤثر است، پرداخته‌اند.

توحیدی‌نیا و فولادگر (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی سپرده قرض‌الحسنه در نظام بانکی بدون ربای ایران»، عواملی کاهش سپرده‌های قرض‌الحسنه را شناسایی نموده و آن‌ها را در گروه‌های پیشران، سیاستی، خطرپذیر، شاخص‌ها و عوامل بی‌تأثیر دسته‌بندی کرده‌اند. همچنین از عوامل سیاسی مربوط به این مسأله می‌توان به کاهش سپرده‌های قرض‌الحسنه، رقابت بانک‌ها در اعطای سود سپرده‌گذاری، عدم وجود اراده جدی برای گسترش قرض‌الحسنه از طرف مدیران بانکی، خلأهای قانونی، افزایش تورم و کاهش سطح درآمد مردم اشاره کرد.

حقی، وهابی و فرج‌زاده (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر تجارت الکترونیک بر روی عملکرد مالی شعب بانک قرض‌الحسنه رسالت»، به این نتیجه رسیده‌اند که کسب‌وکار الکترونیک دارای تأثیر مستقیم بر عملکرد مالی است.

دادفر و صفرزاده (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی رابطه بین خدمات بانکداری الکترونیک بر رضایت‌مندی مشتریان بانک قرض‌الحسنه رسالت (موردمطالعه: شعب شمال غرب کشور)»، درصد بررسی رابطه بین خدمات بانکداری الکترونیک با رضایت‌مندی مشتریان را بررسی کرده‌اند و از طریق توزیع پرسشنامه و استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن برای آزمون فرضیات پژوهش به این نتیجه رسیده‌اند که بین خدمات دستگاه‌های خودپرداز، کارت‌خوان، بین‌پد، پیام کوتاه، تلفن‌بانک بانکداری اینترنتی و موبایل‌بانک با رضایت‌مندی مشتریان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

موسویان و میثمی (۱۳۹۷) در کتابی با عنوان «بانکداری اسلامی - جلد اول»، به توسعه قابل توجه نظریه و تجربه بانکداری اسلامی پرداخته و آن را به عنوان یک صنعت روبه رشد و دارای مقبولیت بین‌المللی مطرح کرده‌اند که با سرعت قابل توجهی در حال پیشرفت و حرکت است. همچنین در بخش بانکداری قرض‌الحسنه که یکی از الگوهای اجرایشده بانکداری اسلامی در کشور است، تجهیز و تخصیص منابع و الگوهای اجرایشده مبتنی بر عقد قرض‌الحسنه را در سایر کشورها مورد بحث قرار داده‌اند.

حسن‌زاده، کریمی، قوام و قزلباش (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «شناسایی و ارزیابی چالش‌های حساب قرض‌الحسنه پس‌انداز و ارائه راهکار اصلاحی»، به بررسی چندجانبه چالش‌های مطرح شده در خصوص سپرده قرض‌الحسنه پس‌انداز پرداخته‌اند و با استفاده از روش فراترکیب، منابع کتابخانه‌ای به شناسایی ابعاد مختلف چالش‌های حساب سپرده قرض‌الحسنه پرداخته‌اند و یافته‌های روش فراترکیب در این مقاله حاکی از آن بوده که چالش‌های قانونی و نظارتی، فرهنگی، اقتصادی، عملیاتی و درنهایت چالش‌های شرعی به ترتیب مهم‌ترین حوزه‌هایی بوده که در آسیب‌شناسی حساب سپرده قرض‌الحسنه مورد توجه پژوهشگران این حوزه قرار گرفته است.

در مطالعات صورت گرفته پیرامون حوزه قرض‌الحسنه، اغلب به آسیب‌شناسی آن در نهادهای مربوطه پرداخته شده و در مواردی با روش کیفی اولویت‌بندی چالش‌های موجود صورت گرفته است. همچنین در برخی مقاله‌ها با احصاء عواملی که موجب کاهش سپرده‌های قرض‌الحسنه شده‌اند به ارائه راهکارهای فرهنگی جهت گسترش سنت قرض‌الحسنه پرداخته شده است. به‌طور کلی گروهی از مقاله‌ها به ثمرات معنوی نشر سنت قرض‌الحسنه در جامعه و ملاحظات فقهی در آن اشاره دارند و گروهی دیگر به آثار اقتصادی قرض‌الحسنه در جامعه و تأثیر آن پرداخته‌اند و برخی آسیب‌شناسی قرض‌الحسنه در ایران را بررسی نموده و راهکارهایی برای حل مشکلات موجود و ارتقای جایگاه قرض‌الحسنه پیشنهاد کرده‌اند. ولی تاکنون در مطالعات صورت گرفته پژوهشی با روش آمیخته تبیینی برای تجزیه و تحلیل چالش‌های بانک و همچنین ارائه راهکارهای عملیاتی صورت نگرفته است. در پایان این بخش قابل ذکر است که وجه تمایز این پژوهش از کارهای قبلی در رویکرد آن است که در دو مرحله کمی و کیفی

صورت گرفته است؛ به عبارتی در مرحله کمی چالش‌های بانک از طریق تجزیه و تحلیل صورت‌های مالی در بازه هشت ساله (۱۳۹۳-۱۴۰۰) احصاء شده‌اند و در بررسی تطبیقی با بانک قرض‌الحسنه مهر ایران مقایسه روندهای این دو بانک صورت گرفته است و در مرحله کیفی طی فرایند مصاحبه نخبگانی و تشکیل گروه کانونی راهکارهای عملیاتی و مناسب پیشنهاد گردیده و از طریق پرسشنامه اعتبار سنجی شده است.

۲-۱. تعریف قرض‌الحسنه

۱-۲-۱. معنای لغوی

لغت قرض‌الحسنه از دو کلمه ترکیب شده است:

الف) قرض: قرض در لغت، به معنای عبور کردن و گذشتن است. چیزی از مال هم که به انسان داده می‌شود، به شرط آنکه عین یا مثل آن را برگرداند، قرض نامیده می‌شود (ابن منظور الأنصاری، ۱۳۷۲، ج ۷، ص. ۲۱۷؛ راغب اصفهانی، ۱۳۶۲، ص. ۶۶۶؛ و قریشی، ۱۳۷۱، ج ۵، صص. ۳۰۶ - ۳۰۷). بریدن با دندان هم دیگر معنایی است که در کتاب‌های لغت یکی از معانی قرض دانسته شده است و دلیل اینکه به وام قرض می‌گویند، این است که آن قسمت از مال را از بقیه اموال جدا می‌کنند و به دیگری می‌دهند که عین یا مثل آن را پس از مدتی بازگرداند (ابن منظور الأنصاری، ۱۳۷۲، ج ۷، صص. ۲۱۶-۲۱۷؛ و راغب اصفهانی، ۱۳۶۲، ص ۶۶۶) (حسینی ایمنی، فرهنگ‌نامه سیره پیامبر اعظم، ص ۵۵۳).

ب) الحسنه: در قرآن کریم، واژه «حسن» صفت قرض قرار گرفته، نه واژه «حسنه». حسن یعنی زیبا و نیکو (قریشی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص. ۱۳۵)؛ و قرض نیکو آن است که از مال حلال باشد و آن را با منت‌گذاردن و اذیت، ضایع نکند (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص. ۱۳۶).

۱-۲-۲. معنای اصطلاحی

قرض‌الحسنه اصطلاحاً بین مردم به وام گرفتن معروف است و نباید برای آن کارمزد پرداخت کنند و آن را از مصادیق دینی می‌دانند. در اصطلاح فقها، قرض آن است که

مالی به دیگری تملیک شود، به طوری که او نیز ضامن بازپرداخت عین یا مثل یا قیمت آن چیز گردد (موسوی خمینی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص. ۱۴۹).

قرض الحسنه در اصطلاح فقهی با انفاق و قرض الحسنه قرآنی فرق دارد؛ قرض الحسنه فقهی به مالی گفته می‌شود که قرض‌دهنده آن را با قصد استرداد نه رایگان، به کسی می‌دهد، خواه عین آن یا مالیت آن در ضمن مالی دیگر برگردد؛ ولی قرض الحسنه در فرهنگ و اصطلاح قرآنی، معنایی جامع دارد که شامل قرض الحسنه فقهی نیز می‌شود؛ زیرا از منظر قرآن کریم هر کار خیری که انسان برای خدا انجام می‌دهد، قرض الحسنه به اوست، خواه عبادت اصطلاحی باشد؛ مانند نماز و روزه، یا انفاق مالی یا کارهای خدماتی و عام‌المنفعه باشد؛ مانند مسجد و مدرسه‌سازی، یا جبهه رفتن و جهاد در راه خدا (جوادی، ۱۳۹۷، ج ۱۱، ص. ۵۸۷).

۳-۱. جایگاه قرض الحسنه در آیات و روایات

قرض الحسنه جایگاه ویژه‌ای در اسلام دارد و در آیات و روایات به طور مستقیم و غیرمستقیم، مکرر از آن یاد شده است و از جمله مصادیق بسیار بارز انفاق در راه خدا موضوع قرض الحسنه است که در لسان آیات و روایات معصومین (ع) بسیار مورد ترغیب قرار گرفته است. برای مثال از امام صادق (ع) روایت شده است: «بر در بهشت نوشته شده است: صدقه، ۱۰ ثواب و قرض الحسنه ۱۸ ثواب دارد. چون صدقه ممکن است به غیر مستحق برسد، اما قرض الحسنه به مستحق یعنی به کسی که محتاج است، می‌رسد» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰۳، حدیث ۲، ص. ۱۳۸).

در فرهنگ قرآن، بندگان خدا می‌توانند خدای خود را یاری کنند، به او قرض دهند و پاداش چند برابر دریافت نمایند. برای مثال می‌توان به آیه ذیل اشاره کرد: «...و نماز به پاداش و زکات بدهید و به خدا قرضی بدهید که قرض الحسنه باشد» (مزمّل: ۲۰) و در آیه‌ای دیگر بیان می‌شود که: «کیست که خدا را قرض الحسنه دهد تا خدا بر او به چندین برابر بيفزاید؟ و خداست که می‌گیرد و می‌دهد و همه به سوی او بازگردانده می‌شوید» (بقره: ۲۵۴).

۴-۱. بانکداری قرض‌الحسنه در ایران

یکی از نوآوری‌های مهم در حوزه بانکداری اسلامی در ایران، تأسیس بانک‌های قرض‌الحسنه است. بانک‌های قرض‌الحسنه یکی از انواع بانک‌های موجود در نظام پولی کشور هستند که همانند سایر بانک‌ها براساس قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا و بخشنامه‌های صادر شده از سوی بانک مرکزی فعالیت می‌کنند، بانک‌های قرض‌الحسنه با توجه به نقش فعالی که در بازار پولی کشور دارند، بر فرآیند خلق پول تأثیر می‌گذارند؛ زیرا با جذب سپرده‌های قرض‌الحسنه و از سوی دیگر اعطای آن‌ها را در قالب وام قرض‌الحسنه، منشأ اثر روی نقدینگی و ضریب تکاثری نقدینگی هستند (علیزاده قره‌باغ و روحانی، ۱۳۹۳).

۵-۱. بانکداری اسلامی در جهان

«با گسترش نظام سرمایه‌داری به‌ویژه صنعت بانکداری در کشورهای اسلامی دولت‌مردان، بازرگانان و بانکداران با مشکل ممنوعیت ربا مواجه و برای حل آن دست به دامن عالمان دین شدند، اینجا بود که اندیشه‌وران به دو گروه تقسیم شدند: گروه اول با پذیرش نظام سرمایه‌داری و بانکداری ربوی درصدد ارائه تفسیری جدید از ربا برآمدند تا با معاملات بانکی سازگار باشد؛ و گروه دوم ضمن پذیرش اصل پدیده بانک درصدد برآمدند تا معاملات بانک را براساس آموزه‌های اسلام طراحی کنند که بانکداری بدون ربا نتیجه این تلاش‌ها بود» (موسویان، ۱۳۸۵). مسأله شیوه نوین بانکداری بدون ربا مورد توجه بسیاری از اقتصادهای دنیا قرار گرفته است؛ اما این رویکرد تازه به بانکداری در جهانی که هنوز بانکداری کلاسیک و مبتنی بر سود غالب است، جای کار علمی و عملیاتی بیشتری دارد. با این حال، بسیاری از کشورها از جمله مالزی تجربه موفق‌تری در این زمینه داشته‌اند و بسیاری دیگر از کشورها از جمله ایران در مسیر حرکت به سمت بانکداری اسلامی خود هستند. حرکتی که نیازمند یک بینش عمیق اقتصادی و اصلاح دقیق ساختارها دارد. هم‌اکنون بانکداری اسلامی با حضور در ۷۵ کشور، یک بخش چشمگیر از چشم‌انداز جهانی اقتصادی را شکل می‌دهد. همچنین می‌توان گفت که اگرچه بانکداری اسلامی و بدون ربا ایده جدیدی است، اما در بین کشورهای اسلامی اصل آن پذیرفته شده است و تنها در روش‌ها تفاوت‌هایی وجود

دارد که به مرور زمان در فرایند آزمون و تجربه به یک مدل عملیاتی مطلوب خواهد رسید و پیش‌بینی می‌شود در آینده‌ای نزدیک، این ایده جهانی شده و نسخه‌های محلی آن در کشورهای مختلف پیاده‌سازی شود (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۴۰۰).

۶-۱. معرفی بانک قرض‌الحسنه رسالت

بانک قرض‌الحسنه رسالت باهدف ترویج بانکداری اسلامی و افزایش تعداد تسهیلات به سپرده‌گذاران خود و همچنین ارائه خدمات نوین بانکی کار خود را آغاز کرد. با توجه به اینکه موضوع اقتصاد مقاومتی یکی از محورهای اصلی اقتصاد و فرهنگ در نظام بانکی است یکی از اهداف برجسته این بانک ایجاد مشاغل خرد با حداقل هزینه تمام شده است. همچنین کم کردن هزینه تسهیلات بانکی یکی دیگر از سیاست‌های بانک قرض‌الحسنه رسالت است. این بانک به‌عنوان اولین بانک قرض‌الحسنه خصوصی کشور با ارائه خدمات نوین بانکی و بسط و گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه و پرداخت وام‌های خرد و ایجاد و حمایت از مشاغل خانگی و بنگاه‌های کوچک امیدوار است بتواند در افزایش سطح رفاه مردم و جامعه و حل مشکلات و نیازهای ضروری آن‌ها مؤثر واقع شود. در حال حاضر تمامی فعالیت‌های بانکی از جمله افتتاح حساب، صدور کارت و سایر موارد به‌صورت برخط انجام می‌شود. بانک رسالت اولین بانک دیجیتال ایران است که اقدام به ارائه افتتاح حساب برخط و ارائه خدمات برخط بانکی کرده است (بانک قرض‌الحسنه رسالت، بی‌تا).

۷-۱. معرفی بانک قرض‌الحسنه مهر ایران

بانک قرض‌الحسنه مهر ایران به‌منظور تحقق اصل مهرورزی، عدالت محوری، برقراری عدالت اجتماعی و اقتصادی و کمک به رفع نیازهای اقشار کم‌درآمد جامعه و با سرمایه اولیه ۱۵ هزار میلیارد ریال و با مشارکت بانک‌های دولتی در تاریخ ۱۳۸۶/۰۹/۲۲ افتتاح شد. این بانک در بدو امر با ۲۰۰۰ واحد بانکی متشکل از ۳۰۰ شعبه واگذاری از بانک‌های سهامدار و ۱۷۰۰ واحد بانکی (باجه) مستقر در شعب بانک‌های سهامدار شروع به‌کار نمود که پس از تشکیل ساختار و سازمان آن به‌دلیل توسعه کیفیت شعب بانکی کلیه شعب آن بانک به‌صورت مستقل شروع به کارکرد. براساس رتبه‌بندی بهترین

مؤسسات مالی اسلامی در جهان که توسط نشریه بین‌المللی بنکر در سال ۲۰۱۸ میلادی منتشر شد، بانک قرض‌الحسنه مهر ایران در صدر مؤسسات مالی اسلامی در جهان قرار گرفت. نشریه بین‌المللی بنکر رشد دارایی‌های مؤسسات کاملاً اسلامی و مؤسسات با بوجه‌های اسلامی را مورد بررسی قرار داده است که براساس آن، این بانک به‌عنوان بانک کاملاً اسلامی با ۶۱/۱ درصد رشد و ۳ هزار و ۸۷۸ میلیون دلار دارایی منطبق بر شریعت، در رتبه اول بانک‌های ایران و رتبه برتر مؤسسات کاملاً اسلامی دنیا قرار گرفت. به‌طورکلی اهداف بانک با قصد خیر و با نیت تأمین نقدینگی و رفع نیازهای ضروری اشخاص حقیقی و حمایت از نیازمندان و پرداخت تسهیلات به اشخاص حقوقی که در امور خیریه فعالیت دارند، شکل‌گرفته است (بانک قرض‌الحسنه مهر ایران، بی‌تا).

۲. روش‌شناسی انجام پژوهش

این مقاله با روش آمیخته متوالی تبیینی^۱ صورت گرفته است؛ که در مرحله اول با رویکرد مطالعه موردی و با بهره‌گیری از روش تحلیل روند به‌عنوان شیوه تحلیل داده به گردآوری داده‌های کمی و تحلیل و ترسیم نمودارها و احصاء چالش‌های بانک قرض‌الحسنه رسالت پرداخته شده است. در این مرحله، اطلاعات موردنیاز از هشت سال داده‌های مختلف بانک قرض‌الحسنه رسالت استخراج شدند؛ منابع این داده‌ها که از طریق یک بانک اطلاعاتی در دسترس قرار گرفته است عبارتند از: ترازنامه، صورت سودوزیان و گزارش اقتصادی سالانه شاپرک. همچنین با استفاده از این داده‌ها، نسبت‌های مختلف مالی، انواع ریسک‌ها (اعتباری و نقدینگی و نرخ سود) و نسبت‌های کم‌مز (نسبت‌های کیفیت دارایی و مدیریت و کیفیت نقدینگی و نسبت‌های بازدهی و سودآوری) برای بانک قرض‌الحسنه رسالت تعیین شدند. سپس به تحلیل روند جداول و نمودارهایی که از بانک اطلاعاتی به‌دست‌آمده در شش فصل مختلف از جمله حاکمیت شرکتی ترازنامه بانک، صورت سودوزیان، ریسک بانک، نسبت‌های کم‌مز و بازار سرمایه پرداخته شده است. نتیجه این تحلیل و بررسی‌ها احصاء پنج چالش اصلی

بوده که در بخش تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش به تفصیل همراه با مقایسه عملکرد بانک قرض‌الحسنه مهر ایران در این پنج حوزه بیان خواهد شد.

مرحله دوم پژوهش کیفی است که در این مرحله با استفاده از استراتژی مطالعه موردی بانک رسالت اقدام به مصاحبه، تشکیل گروه کانونی و عرضه چالش‌ها به خبرگان شده است. در ادامه با انجام تحلیل محتوا کیفی مصاحبه‌های خبره محور، راهکارهای مرتبط با هریک از چالش‌ها دسته‌بندی و اعتبارسنجی شدند و صحت آن‌ها جهت کاهش چالش‌ها مبتنی بر صورت‌های مالی به نتیجه رسید. در نتیجه مرحله دوم پژوهش با رویکرد کیفی، هدف اکتشافی، منطق استقرایی، راهبرد^۲ مطالعه موردی، شیوه گردآوری داده‌ها از طریق گروه کانونی - مصاحبه با روش میدانی، شیوه تحلیل داده‌ها تحلیل محتوا کیفی و خروجی آن‌هم مجموعه‌ای از راهکارهای متناسب با هر چالش انجام شده است. در آخر جهت اعتبارسنجی راهکارها به تهیه پرسشنامه در قالب طیف لیکرت و توزیع در بین متخصصان مربوطه پرداخته شده است. در ادامه تعریفی از رویکرد مطالعه موردی و روش تحلیل روند بیان خواهد شد.

مطالعه موردی روشی است که از منابع اطلاعاتی هرچه بیشتر برای بررسی نظام‌مند افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها یا رویدادها استفاده می‌کند که در این مقاله به بررسی نظام‌مند یک سازمان پرداخته شده است. همچنین مطالعات موردی، هنگامی انجام می‌شوند که پژوهشگر نیازمند فهم یا تبیین یک پدیده است و در دسته‌بندی انواع روش تحقیق علمی این روش یکی از انواع تحقیق توصیفی محسوب می‌شود. هدف مطالعه موردی یا مورد کاوی برقراری پل ارتباطی بین مطالعات کتابخانه‌ای از یک سو و اطلاعات زندگی واقعی از سوی دیگر است تا اصول و نظریه‌های علمی در پشت دیوارهای دانشگاه باقی نمانند و در این مقاله سعی شده است که تمامی این اهداف در نظر گرفته شود.

روند مجموعه‌ای از رویدادها است که براساس یک چارچوب شناختی خاص گمان می‌شود که ربطی علی به هم دارند در این رویکرد تأکید فراوانی بر توصیف واقعیت با استفاده از متغیرهای قابل کمی‌سازی وجود دارد و هدف اصلی تحلیل روند،

تجویزهای آینده‌ساز است که در کنار این تجویزها، خوراک روش‌های دیگر آینده‌پژوهی هم فراهم می‌شود تا در ادامه فرایند، تجویزهای عمیق‌تر و راهگشا تر ارائه شود. تحلیل روند، داده‌های خام و پردازش شده را دریافت می‌کند و با استنباط روابط بین آن‌ها، به حجم انبوه داده‌ها، نظم، معنا و جهت می‌دهد همچنین یکی از موضوعات در تحلیل روند، دوره‌ی زمانی گردآوری داده‌ها است. دوره زمانی باید به اندازه کافی بلند باشد تا بتوان روند را شناسایی نمود. تعیین دقیق این دوره، کاملاً به مسأله مورد مطالعه وابسته است که در این مقاله دوره‌ای هشت‌ساله برای تحلیل روند در نظر گرفته شده است و یکی دیگر از موضوعات در این روش، ترسیم داده‌ها بر نموداری با محور زمان است که در این مقاله این فرایند در شش فصل مختلف انجام شده است.

۲-۱. فهرست مصاحبه‌های صورت گرفته

برای این پژوهش ۱۳ مصاحبه به روش گلوله برفی انجام شده و در مصاحبه‌های صورت گرفته هشت نفر دارای سطح تحصیلی دکتری، سه دانشجوی دکتری و دو کارشناسی ارشد بوده‌اند. در این بخش، فهرست مصاحبه‌های صورت گرفته در جدول (۱) بیان شده است که هرکدام با استفاده از یک کد اختصاصی مشخص شده‌اند:

جدول (۱): فهرست مصاحبه‌های صورت گرفته

کد مصاحبه	سطح تحصیلات	توضیحات
PA	دکتری مدیریت مالی	عضو سابق هیأت‌مدیره بانک قرض‌الحسنه رسالت
PB	دکتری مدیریت مالی	عضو هیأت علمی دانشگاه امام صادق علیه‌السلام
PC	دانشجو دکتری بانکداری	پژوهشگر مرکز پژوهش‌های مجلس
PD	دکتری بانکداری	کارشناس حوزه بانکداری
PE	دکتری اقتصاد	کارمند وزارت اقتصاد
PF	دکتری علوم اقتصادی	عضو هیأت علمی دانشگاه خوارزمی
PG	دانشجو دکتری بانکداری	پژوهشگر مرکز رشد دانشگاه امام صادق علیه‌السلام و فعال حوزه قرض‌الحسنه

کد مصاحبه	سطح تحصیلات	توضیحات
PH	دکتری بانکداری	کارشناس حوزه بانکداری
PI	دکتری مدیریت مالی	عضو هیأت علمی دانشگاه امام صادق علیه السلام
PJ	کارشناسی ارشد مدیریت مالی	پژوهشگر و فعال حوزه قرض الحسنه
PK	دکتری مدیریت	عضو هیأت علمی دانشگاه خوارزمی
PL	کارشناسی ارشد مدیریت مالی	مشاور سرمایه گذاری
PM	دانشجو دکتری مالی	پژوهشگر مرکز رشد دانشگاه امام صادق علیه السلام

۳. تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش

براساس الگو گیسون و براون^۳ سؤال محوری یکی از روش‌های تحلیل پژوهش به‌شمار می‌رود؛ همچنین این مقاله براساس دو مرحله‌ای که برای آن در نظر گرفته شده است تحلیل می‌شود. مرحله اول کمی: به منظور شناسایی چالش‌های بانک قرض الحسنه رسالت ابتدا به تحلیل و بررسی جداول و نمودار هشت ساله داده‌های صورت‌های مالی بانک قرض الحسنه رسالت در بخش‌های مختلف از جمله ترازنامه بانک، صورت سود و زیان، ریسک بانک، نسبت‌های کمز و بازار سرمایه پرداخته شده است. طی تحلیل‌های صورت گرفته موارد و شاخص‌های بسیاری از بانک قرض الحسنه رسالت بررسی شده که در این مقاله فقط به چالش‌های احصاء شده پرداخته می‌شود.

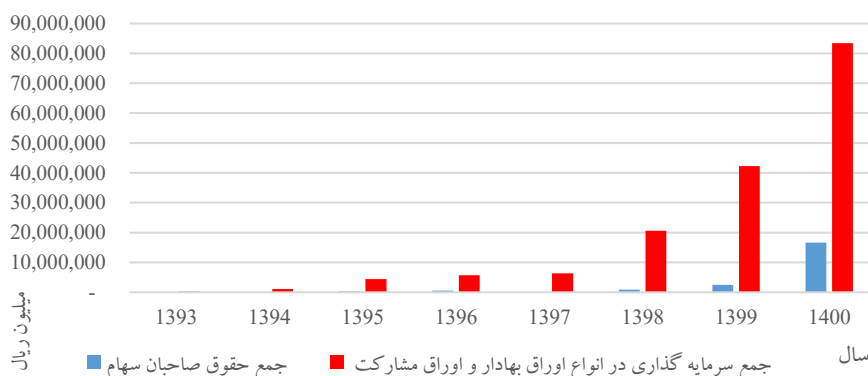
چالش‌های احصاء شده از مرحله اول به‌عنوان ورودی برای مرحله بعدی در نظر گرفته می‌شود. مرحله دوم کیفی: در این مرحله به شناسایی و اعتبارسنجی راهکارهای بهینه از طریق مصاحبه، گروه کانونی و تهیه پرسشنامه پرداخته شده است.

۳-۱. چالش‌ها

^۳ گیسون و براون بر این باور هستند که یکی از روش‌های مناسب برای مرتبط کردن سؤال‌های پژوهش به تحلیل، محور قرار دادن خود سؤال‌ها است (Gibson & Brown, 2009, p. 197).

۳-۱-۱. چالش وضعیت سرمایه‌گذاری بانک

با بررسی صورت‌های مالی بانک رسالت مشخص می‌شود که طی سال‌های ۱۳۹۳ الی ۱۴۰۰ جمع سرمایه‌گذاری‌های بانک از عدد ۲۰۰.۰۰۰ میلیون ریال در سال ۱۳۹۳ به میزان ۸۳.۴۲۸ میلیارد ریال در سال ۱۴۰۰ رسیده و رشد ۴۱۷ برابری را ثبت نموده است که این روند در صورت‌های مالی میان‌دوره‌ای ۹ ماهه سال ۱۴۰۱ نیز حفظ شده است، این افزایش سرمایه‌گذاری‌ها باعث می‌شود تا میزان اعطای تسهیلات مبتنی بر قرض‌الحسنه کاهش یابد. این در حالی است که طبق اساسنامه بانک قرض‌الحسنه رسالت هدف اصلی این بانک اشاعه فرهنگ قرض‌الحسنه و پرداخت تسهیلات در جهت گره‌گشایی از امور محرومان و نیازمندان جامعه است. طبق اساسنامه، بانک مجاز است سرمایه ثبتي خود را که متعلق به سهامداران است، صرف خرید اموال غیرمنقول به‌غیر از قصد تجارت و اوراق مشارکت و انجام فعالیت‌های اقتصادی مجاز با رعایت قوانین و مقررات جاری تخصیص نماید؛ اما طبق صورت‌های مالی بانک قرض‌الحسنه رسالت میزان سرمایه‌گذاری در این سال‌ها همواره بیش از میزان سرمایه و حقوق مالکانه بوده است. با بررسی ترازنامه‌ها مشخص می‌شود که بانک در این سال‌ها اقدام به خرید اوراق مشارکت دولتی (مانند اوراق مشارکت شهرداری مشهد در سال ۱۳۹۷ به میزان ۴.۱۵۰.۰۰۰ میلیون ریال، در سال ۹۸ به میزان ۱۲.۱۳۱.۱۶۸ میلیون ریال) نموده است؛ که باعث ایجاد فاصله در ایفای رسالت بانک به‌عنوان نهاد قرض‌الحسنه می‌شود.

نمودار (۱): مقایسه حقوق صاحبان سهام و وضعیت سرمایه‌گذاری بانک قرض‌الحسنه رسالت

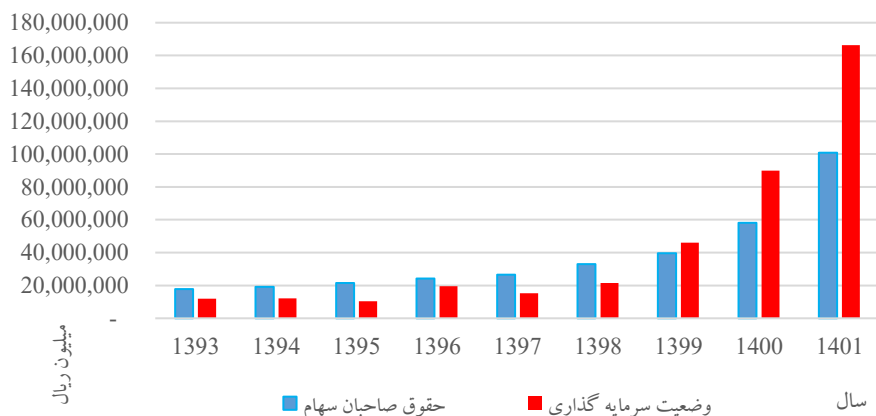
منبع: (بانک قرض‌الحسنه رسالت، ۱۴۰۰)

همچنین مطابق ماده ۲۹ دستورالعمل تأسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آنها بانک می‌تواند سرمایه ثبتي خود را به صورت نقد، شعب، دفاتر و تجهیزات، اوراق مشارکت دولتي و ساير اوراق دولتي با مجوز بانک مرکزی، نگهداری نماید. سرمایه‌گذاری به غیر از اشکال یادشده مانند خرید سهام شرکت، تأسیس شرکت، خرید اموال غیرمنقول به قصد تجارت و... به هر میزان و به هر مبلغ ممنوع است. در تبصره (۱) این دستورالعمل اشاره شده که خرید اموال غیرمنقول حداکثر تا ۳۰ درصد سرمایه بانک مجاز است. براساس اطلاعات موجود و با بررسی نسبت اموال غیرمنقول به سرمایه بانک این نتیجه به دست آمده که بانک قرض‌الحسنه رسالت، دستورالعمل ذکرشده را نقض کرده است و بیش از ۳۰ درصد سرمایه بانک را صرف خرید اموال غیرمنقول کرده است.

۳-۱-۱. مقایسه با بانک قرض‌الحسنه مهر ایران

با بررسی صورتهای مالی بانک قرض‌الحسنه مهر ایران طی سالهای ۱۳۹۳ الی ۱۴۰۱ مشخص است که این بانک در حقوق صاحبان سهام عملکرد مناسب و پویاتری نسبت به بانک قرض‌الحسنه رسالت داشته است؛ همچنین سهامداران بانکی آن یک پشتوانه مناسبی برای بانک مهر ایران محسوب می‌شوند. در امر سرمایه‌گذاری با توجه به نمودار (۲) می‌توان گفت بانک مهر ایران تا سال ۱۳۹۹ با عدم افزایش ناگهانی سرمایه‌گذاری و کاهش ۱۳ درصدی سرمایه‌گذاری نسبت به کل دارایی در بازه (۱۳۹۳-۱۴۰۱) روند بهتری را به ثبت رسانده است؛ اما در سالهای ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ این بانک هم رشد ۳/۵ برابری را در وضعیت سرمایه‌گذاری خود داشته و نتوانسته دارایی خود را به این میزان افزایش دهد. در مجموع هرچه بانک‌های قرض‌الحسنه بیشتر به سمت سرمایه‌گذاری بروند از رسالت اصلی که فعالیت قرض‌الحسنه‌ای به عنوان یک سنت الهی برای دستگیری نیازمندان است فاصله گرفته خواهد شد.

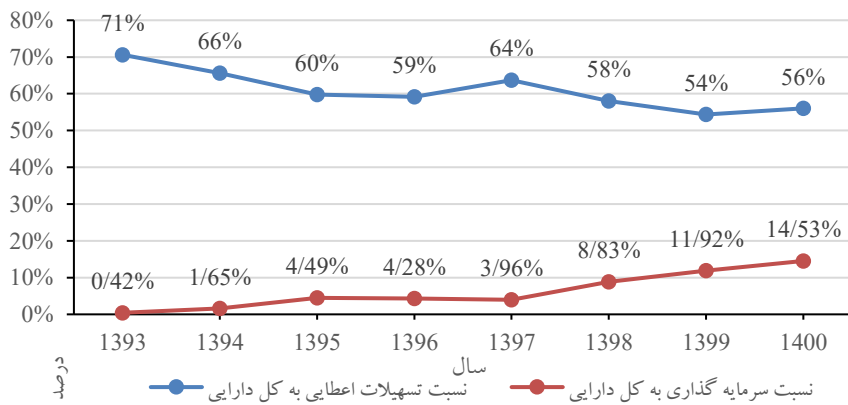
نمودار (۲): مقایسه حقوق صاحبان سهام و وضعیت سرمایه‌گذاری
منبع: (بانک قرض‌الحسنه رسالت، ۱۴۰۰)

۳-۱-۲. چالش میزان تسهیلات اعطایی

طبق نمودار (۳) نسبت تسهیلات اعطایی به کل دارایی‌ها در سال‌های اخیر با توجه به نیاز شدید مردم به منابع مالی با روندی نزولی همراه بوده است و طبق روند رو به رشدی که بانک در نسبت سرمایه‌گذاری به مجموع دارایی‌ها دارد مشخص است که بانک به جای اعطای تسهیلات به سرمایه‌گذاری روی آورده است و این موضوع برخلاف رسالت و هدف بانک محسوب می‌شود.

ریشه به‌وجود آمدن این چالش می‌تواند کاهش تقاضای طرف تسهیلات یا کاهش در عرضه تسهیلات از جانب بانک باشد. بررسی نسبت تسهیلات اعطایی به کل دارایی‌ها در بانک‌های قرض‌الحسنه مهر ایران گواهی بر این مدعا است که با توجه به نرخ تورم بالا در طی این سال‌ها، تقاضا نسبت به دریافت تسهیلات از جانب مردم زیادتر شده است. پس کاهش تقاضا نمی‌تواند دلیلی برای پیدایش این چالش باشد؛ در نتیجه دلیل به‌وجود آمدن این چالش، کاهش اعطای تسهیلات توسط بانک است. مطابق نمودار (۳) طی سال‌های اخیر سهم میزان تسهیلات اعطایی به کل دارایی‌های بانک رسالت رو به کاهش بوده، به طوری که از ۷۱ درصد در سال ۱۳۹۳ به ۵۶ درصد

در سال ۱۴۰۰ رسیده است و این یعنی بانک می‌توانسته تسهیلات بیشتری در اختیار مشتریان قرار دهد؛ اما با دریافت سپرده از مشتریان اقدام به افزایش سرمایه‌گذاری در سال‌های اخیر نسبت به سال‌های گذشته خود کرده است، در اساسنامه بانک ذکر شده با توجه به ماهیت قرض‌الحسنه بودن، هدف اصلی بانک اشاعه فرهنگ قرض‌الحسنه بوده و به‌منظور کسب سود نیست. درحالی‌که براساس اطلاعات فوق، هدف بانک بیشتر کسب سود بوده است. همان‌طور که در نمودار (۳) مشخص است همواره یک همبستگی منفی بین تسهیلات اعطایی و سرمایه‌گذاری‌ها در این هشت سال وجود داشته است. با توجه به اینکه ممکن است این سرمایه‌گذاری‌ها ناخواسته بوده و بانک مجبور به چنین اقداماتی جهت افزایش درآمد برای برطرف کردن مشکلات جاری خود باشد. ذکر این نکته ضروری است که تجهیز منابع به هزینه صرف (سپرده‌های جاری و قرض‌الحسنه) و تخصیص برخی از آن‌ها به‌صورت سرمایه‌گذاری در اوراق با نرخ حداقل ۱۸ درصد برای بانک چالش محسوب می‌شود.

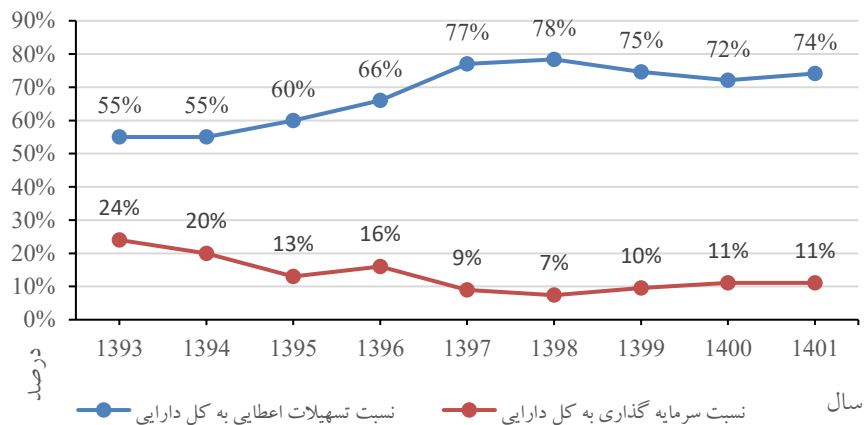

نمودار (۳): نسبت تسهیلات اعطایی و سرمایه‌گذاری به کل دارایی‌ها بانک رسالت

منبع: (بانک قرض‌الحسنه رسالت، ۱۴۰۰)

۳-۱-۲-۱. مقایسه با بانک قرض‌الحسنه مهر ایران

طبق آماری که از بانک قرض‌الحسنه مهر ایران به‌دست‌آمده است نسبت تسهیلات اعطایی به‌کل دارایی طی سال‌های ۱۳۹۳ الی ۱۴۰۱ روند افزایشی داشته و برخلاف بانک رسالت ۲۰ درصد رشد کرده است. این یعنی بانک توانسته نیازهای مشتریان را از باب تسهیلات پوشش دهد. نکته دیگری که در نمودار (۴) مشخص بوده این است که بانک مهر ایران، سرمایه‌گذاری خودش را در این سال‌ها ۱۷ درصد کاهش داده و مانند بانک رسالت دنبال سودسازی نبوده است.

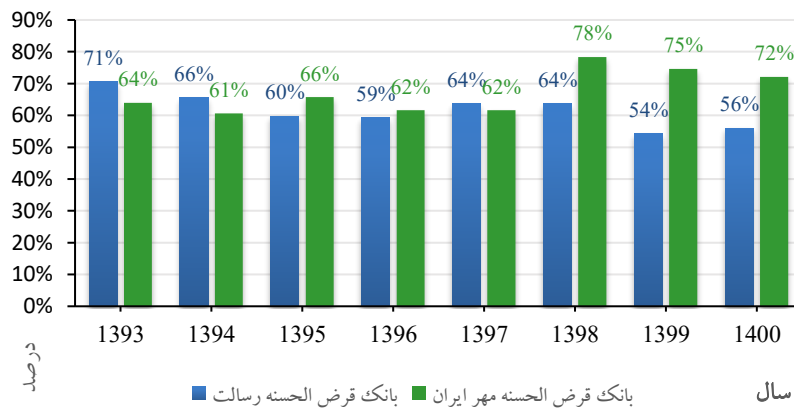

نمودار (۴): نسبت تسهیلات اعطایی و سرمایه‌گذاری به کل دارایی‌ها بانک مهر ایران

منبع: (بانک قرض‌الحسنه رسالت، ۱۴۰۰)

براساس تحقیقات صورت گرفته در بانک قرض‌الحسنه مهر ایران، در مقایسه این دو بانک مشخص است که بانک مهر ایران در تسهیلات اعطایی از سال ۱۳۹۵ از رقیب خود پیش افتاده و توانسته عملکرد موفق‌تری نسبت به بانک رسالت داشته باشد و بهتر پاسخ‌گوی نیازهای مشتریان خود بوده است. با این تفاسیر می‌توان گفت که بانک رسالت در مقایسه با بانک مهر ایران در امر پسندیده قرض‌الحسنه، عملکرد ضعیف‌تری داشته است و با توجه به اعطای وام بر مبنای مانده حساب طی دوره‌های مختلف به مشتریان اگر بانک نسبت به متعادل نکردن حجم تسهیلات اعطایی اهتمام نرزد این امر موجب افزایش درخواست‌ها طی دوره‌ای خاص جهت دریافت وام از بانک می‌شود و

احتمالاً باعث ایجاد مشکلاتی در آینده در حوزه وام‌دهی برای بانک خواهد شد. در مجموع اگر بانک در جذب سپرده متکی به سیاست خاصی مثل تسهیلات تعهدی باشد آن را آسیب‌پذیر می‌نماید.

نمودار (۵): مقایسه نسبت تسهیلات اعطایی به کل دارایی

منبع: (بانک قرض الحسنه رسالت، ۱۴۰۰)

۳-۱-۳. چالش تراکنش‌ها

سهم تعدادی تراکنش‌های صادر شده بانک از کل تراکنش‌ها با عنایت به میزان محدود بانک‌های کشور عدد قابل ملاحظه‌ای نیست. همچنین با توجه به جدول (۲) این روند از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ تقریباً ثابت و اندکی تمایل به بالا دارد، در حالی که در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ با کاهش همراه بوده است. این آمار نشان‌دهنده این است که بانک توانسته میزان حداقلی از مشتریان خود را در طی این سال‌ها حفظ کند؛ اما به‌طور کلی در مقایسه با اهدافی که بانک رسالت برای خود در نظر دارد؛ این روند نشان می‌دهد که در حوزه تراکنش‌ها موفقیت بالایی در جذب مشتری نداشته است.

جدول (۲): سهم تعدادی تراکنش‌های صادرشده بانک رسالت از کل تراکنش‌ها

شرح	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
سهم تعدادی تراکنش‌های صادر شده بانک از کل تراکنش‌ها	۱/۱۸٪	۲/۰۵٪	۲/۱۷٪	۲/۱۲٪	۱/۱۸٪	۱/۱۸٪

منبع: (بانک قرض‌الحسنه رسالت، ۱۴۰۰)

با توجه به اطلاعات جدول (۳)، این بانک در حوزه ابزارهای پذیرش اینترنتی و موبایلی که در آینده سهم قابل توجهی در ابزارهای پذیرش کسب می‌کنند سهم بسیار ناچیزی در اختیار دارد که البته توانسته در ابزار پذیرش موبایلی در سال ۱۴۰۰ یک رشد قابل توجهی را به ثبت برساند. همچنین بانک در ابزار کارت‌خوان‌های فروشگاه‌های عملکرد مناسب‌تری داشته و شاهد یک‌روند کاملاً صعودی طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹ بوده، هرچند که در همین حوزه رو به رشد هم در سال ۱۴۰۰ کاهش ۱ درصدی را تجربه کرده است؛ اما در ابزار موبایلی و اینترنتی بانک با سپری کردن چندین سال از فعالیت خود و هزینه‌های بالا پیرامون موضوع بانکداری الکترونیکی باین حال نتوانسته موفق عمل کند و همواره درصد ناچیزی از مشتریان را در حوزه موبایلی و اینترنتی به خود اختصاص داده است.

جدول (۳): سهم تعدادی بانک پذیرنده از بازار تراکنش‌های هر یک از ابزارهای پذیرش

سهم تعدادی بانک پذیرنده از بازار تراکنش‌های هر یک از ابزارهای پذیرش	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
کارت‌خوان‌های فروشگاه‌های	۱/۵۵٪	۲/۴۷٪	۳/۸۵٪	۴/۶۳٪	۵/۳۳٪	۵/۳۳٪	۴/۱۱٪
ابزار پذیرش اینترنتی	۰٪	۰/۲۶٪	۰/۲۲٪	۰/۰۹٪	۰/۱۱٪	۰/۳۹٪	۰/۷۷٪
ابزار پذیرش موبایلی	۰/۰۴٪	۰/۰۳٪	۰/۰۱٪	۰٪	۰٪	۰/۰۶٪	۲/۹۷٪

منبع: (شرکت شبکه الکترونیکی پرداخت کارت، ۱۴۰۰)

۳-۱-۳. مقایسه با بانک قرض الحسنه مهر ایران

طی سال‌های اخیر سهم تعدادی تراکنش‌های صادرشده بانک مهر ایران از کل تراکنش‌ها تقریباً با بانک رسالت برابر بوده و طی بازه ۶ ساله همواره بانک مهر ایران روند رو به رشدی خود را حفظ کرده است. با توجه به جدول (۴) این سهم از سال ۱۳۹۵ الی ۱۴۰۰ برای این بانک با رشد ۱ درصد همراه بوده است.

جدول (۴): سهم تعدادی تراکنش‌های صادرشده بانک مهر ایران از کل تراکنش‌ها

شرح	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
سهم تعدادی تراکنش‌های صادرشده بانک از کل تراکنش‌ها	۰/۰٪	۰/۱٪	۰/۱٪	۰/۳٪	۰/۵٪	۰/۹٪

منبع: (شرکت شبکه الکترونیکی پرداخت کارت، ۱۴۰۰)

با توجه به اطلاعات جدول (۵) بانک قرض‌الحسنه مهر ایران عملکرد ضعیف‌تری در زمینه سهم تعدادی بانک پذیرنده از بازار تراکنش‌های هر یک از ابزارهای پذیرش نسبت به بانک قرض‌الحسنه رسالت داشته است؛ به‌طوری‌که در ابزار پذیرش موبایلی سهم نزدیک به صفری را به خود اختصاص داده است. همچنین با توجه به روند رو به رشد بانکداری الکترونیک بانک قرض‌الحسنه مهر ایران در ابزار پذیرش اینترنتی هم نتوانسته سهم قابل قبولی را به خود اختصاص دهد و باوجود رقابت شدید بانک‌ها در این حوزه فقط در بحث ابزارهای فروشگاهی روند افزایشی را داشته است.

جدول (۵): سهم تعدادی بانک مهر ایران از بازار تراکنش‌های هر یک از ابزارهای پذیرش

سهم تعدادی بانک پذیرنده از بازار تراکنش‌های هر یک از ابزارهای پذیرش	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
کارت‌خوان‌های فروشگاهی	۰/۴٪	۰/۵٪	۰/۸٪	۰/۹٪	۱/۳٪	۱/۹٪	۲/۶٪
ابزار پذیرش اینترنتی	۰٪	۰/۰٪	۰/۰٪	۰/۰٪	۰/۰٪	۰/۱٪	۰/۱۵٪

۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	سهم تعدادی بانک پذیرنده از بازار تراکنش‌های هریک از ابزارهای پذیرش
%	%	%	%	%	%	%	ابزار پذیرش موبایلی

منبع: (شرکت شبکه الکترونیکی پرداخت کارت، ۱۴۰۰)

۳-۱-۴- چالش اهرم مالی (نسبت بدهی‌ها به دارایی‌ها)

این نسبت مالی نشان‌دهنده این است که چه نسبتی از کل بدهی‌های شرکت (مجموع بدهی‌های جاری، بدهی‌های بلندمدت) مربوط به دارایی‌هایش (مجموع دارایی جاری، دارایی ثابت و سایر دارایی‌ها مختلف مانند سرقفلی) است. به زبان ساده‌تر؛ نسبت بدهی از طریق تقسیم مجموع بدهی‌ها، به مجموع دارایی‌ها، محاسبه می‌شود (Hillier, Ross, Westerfield, Jaffe & Jordan, 2019).

با توجه به اطلاعات منتشرشده ساختار سرمایه بانک تماماً بدهی محور است و این امر تا نسبت خاصی عادی به نظر می‌رسد؛ ولی برای بانک قرض‌الحسنه رسالت این نسبت تا حدود ۹۹ درصد بالا رفته و به خاطر سهم بسیار کم دارایی اعم از دارایی‌های جاری، دارایی‌های ثابت و سایر اجزای حقوق مالکانه در آن و افزایش بدهی‌های معوق، بانک را با مشکل بزرگی مواجه کرده است. این امر می‌تواند ریسک بانک را به شدت بالابرد و منجر شود که بانک در صورت پدیدار بودن خطر مانند سال ۱۳۹۹ اقدام به استقراض از بانک مرکزی یا سایر بانک‌ها نماید و باعث ایجاد هزینه‌های اضافی شود.

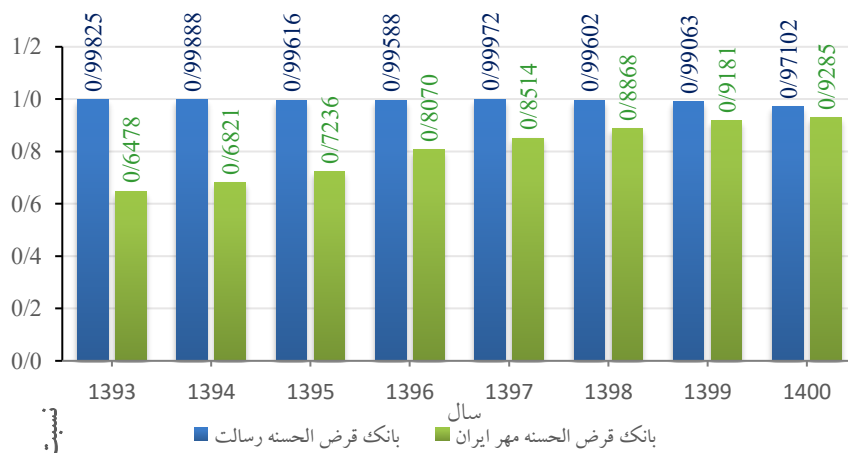
جدول (۶): نسبت بدهی‌ها به دارایی‌های بانک رسالت

۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	شرح
۰/۹۷۱/۲	۰/۹۶۰/۶	۰/۹۶۶/۲	۰/۹۹۹/۲	۰/۹۹۵/۸	۰/۹۹۶/۱	۰/۹۹۹/۷	۰/۹۷۶/۰	نسبت بدهی‌ها به دارایی‌ها

منبع: (شرکت شبکه الکترونیکی پرداخت کارت، ۱۴۰۰)

طبق نمودار (۶) در مقایسه‌ای که با بانک مهر ایران صورت گرفته، نسبت بدهی‌ها به دارایی‌های این بانک به‌طور میانگین ۷۹ درصد بوده و ۲۰ درصد پایین‌تر از بانک رسالت است، در نتیجه در بازه هشت ساله بانک مهر ایران توانسته نسبت بدهی‌ها به دارایی‌ها را بهتر از بانک رسالت کنترل نماید. ولی در سال‌های اخیر این نسبت برای هر دو بانک بالای ۹۰ درصد بوده که نیاز به برنامه‌ریزی لازم در این حوزه دارد.

نمودار (۶): نسبت بدهی‌ها به دارایی‌ها

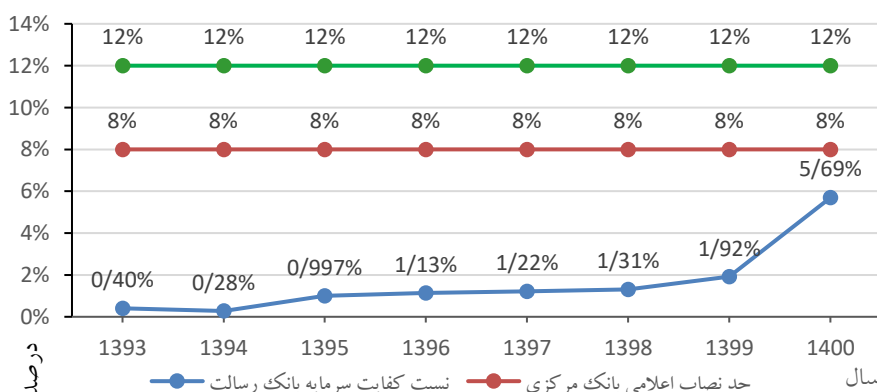
منبع: (بانک قرض الحسنه رسالت، ۱۴۰۰؛ بانک قرض الحسنه مهر ایران، ۱۴۰۰)

۳-۱-۴. نسبت کفایت سرمایه

کفایت سرمایه یکی از نسبت‌های سنجش سلامت عملکرد و ثبات مالی بانک‌هاست. به‌طور کلی بانک‌ها باید سرمایه کافی برای پوشش دادن ریسک ناشی از فعالیت‌های خود را داشته و مراقب باشند که آسیب‌های وارده به سپرده‌گذاران منتقل نشود. برای دستیابی به این هدف، بانک‌ها باید از حداقل میزان سرمایه مطلوب برای پوشش ریسک‌های عملیاتی خود برخوردار باشند (پرویزیان، ۱۳۹۱). نسبت کفایت سرمایه بانک از تقسیم سرمایه پایه بانک بر دارایی‌های موزون شده به ریسک به‌دست می‌آید. طبق آخرین مقررات اعلامی بانک مرکزی، این نسبت در بانک‌ها باید حداقل ۸ درصد باشد (آیین‌نامه کفایت سرمایه، مصوب ۱۳۸۲/۱۱/۲۵ شورای پول و اعتبار، بخشنامه

شماره ۱۹۶۶ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران). به‌طور کلی، بحران بانکی به‌صورت هجوم سپرده‌گذاران برای برداشت سپرده‌ها متجلی شده و بانک را در معرض ورشکستگی قرار می‌دهد. گذشته از مسأله فرار سپرده‌ها، افزایش مطالبات معوق یک بانک نیز سبب می‌شود تا بانک مذکور از نظر مالی ضعیف شده و قادر به ایفای تعهدات خویش نگردد؛ بنابراین افزایش نسبت کفایت سرمایه در مواجهه با بحران‌ها می‌تواند نقش سازنده‌ای داشته باشد.

همان‌طور که در نمودار (۷) مشخص است، نسبت کفایت سرمایه بانک رسالت پایین‌تر از حدنصاب اعلامی بانک مرکزی است. میانگین ۱/۶ درصد کفایت سرمایه در طول هشت سال بیش‌ازاندازه نسبت پایینی محسوب می‌شود؛ اما بانک در سال ۱۴۰۰ توانسته نسبت کفایت سرمایه را از طریق افزایش سرمایه بهبود ببخشد و به میزان ۵/۶۹ درصد برساند که البته هنوز با حدنصاب اعلامی بانک مرکزی اختلاف ۲/۳ درصد دارد. همچنین نسبت به استاندارد بازل ۳ اختلاف زیادی وجود دارد و لازم است این روند روبه‌رشد تا رسیدن به حد مطلوب ادامه داشته باشد. در مقایسه‌ای که در بازه موردنظر با بانک قرض‌الحسنه مهر ایران صورت گرفته، نسبت کفایت سرمایه بانک مهر ایران به‌طور میانگین ۱۲ درصد است که در مقابل بانک رسالت از وضعیت مطلوب‌تری برخوردار بوده و حدنصاب استاندارد بازل ۳ را نیز کسب نموده است.

نمودار (۷): نسبت کفایت سرمایه

منبع: (بانک قرض‌الحسنه رسالت، ۱۴۰۰)

۳-۱-۵. چالش ریسک نقدینگی

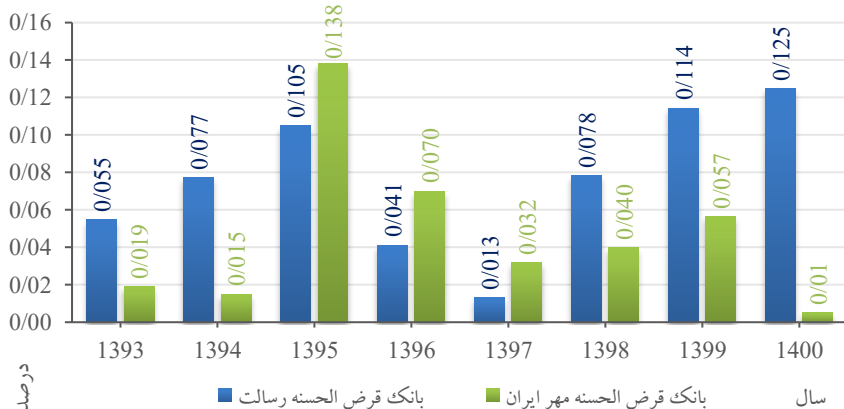
نسبت وجه نقد به کل سپرده‌ها که یکی از شاخصه‌های سنجش ریسک نقدینگی است در جدول (۷) آورده شده است.

جدول (۷): نسبت وجه نقد به کل سپرده بانک رسالت

شرح	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
نسبت وجه نقد به کل سپرده	۰/۰۵۵	۰/۰۷۷	۰/۱۰۵	۰/۰۴۱	۰/۰۱۳	۰/۰۷۸	۰/۱۱۴	۰/۱۲۵

منبع: (بانک قرض‌الحسنه رسالت، ۱۴۰۰)

ریسک نقدینگی در مورد بانک‌ها به دلیل کمبود و عدم اطمینان در میزان نقدینگی بانک ایجاد می‌شود. میانگین دارایی‌های نقد به کل سپرده و مانده وجه نقد به جمع سپرده‌های جاری و پس‌انداز، برای بانک رسالت در طی این هشت سال همواره با نوسان بالایی همراه بوده است. با توجه به محاسبات صورت گرفته طی سال‌های اخیر اگر تنها ۴ درصد از سپرده‌گذاران بیشتر تقاضای وجه می‌کردند، بانک در قبال این تعداد نمی‌توانست پاسخگو باشد. عدم کنترل ریسک نقدینگی منجر به استقراض از سایر بانک‌ها و بانک مرکزی می‌شود که این امر می‌تواند هزینه‌های بانک را افزایش دهد. در ادامه با مقایسه این آمار با بانک قرض‌الحسنه مهر ایران ملاحظه می‌شود که این بانک همانند بانک قرض‌الحسنه رسالت طی این سال‌ها با نوسانات زیادی مواجه بوده است.

نمودار (۸): مقایسه دارایی‌های نقد به کل سپرده

منبع: (بانک قرض‌الحسنه رسالت، ۱۴۰۰؛ بانک قرض‌الحسنه مهر ایران، ۱۴۰۰)

۲-۳. راهکارها

در ابتدا باید به این نکته توجه داشت، راهکارهای مطرح شده که با انجام تحلیل محتوا کیفی مصاحبه‌های نخبگانی و تشکیل گروه کانونی به‌دست‌آمده و درنهایت از طریق پرسشنامه اعتبار سنجی شده‌اند.

۱-۲-۳. راهکارهای ناظر به چالش سرمایه‌گذاری

جدول (۸): راهکارهای ناظر به چالش سرمایه‌گذاری

ردیف	راهکارها
۱	تغییر رویکرد بانک به‌منظور دریافت کارمزد خدمات از مشتریان.
۲	عدم تحمیل هزینه‌ها از سمت بانک مرکزی به بانک رسالت.
۳	طراحی ترکیب بهینه سهامداری (بردن سهامداران به سمتی که هدفشان دریافت سود نباشد).
۴	عزم و اراده جدی جهت درآمدزایی برای پوشش هزینه‌ها، نه برای سوددهی.
۵	اصلاح ساختار سرمایه بانک و تأمین منابع سرمایه‌گذاری با افزایش سرمایه از محل‌های آورده نقدی یا تجدید ارزیابی.
۶	افزایش نظارت توسط بانک مرکزی به‌عنوان نهاد پولی کشور.
۷	گسترش دامنه شبکه‌های بانکداری الکترونیک و ارائه خدمات به سایر صندوق‌ها، بانک‌ها و دریافت کارمزد مربوطه (مانند خدمت اعتبارسنجی).
۸	دریافت حق عضویت از مشتریان در قبال ارائه خدمات ویژه
۹	فروش و واگذاری اموال غیرمنقول مازاد جهت شناسایی سود و به‌کاربردن این منابع در خرید اموال درآمدزا (مانند خرید زیرساخت‌های به‌روز بانکداری الکترونیک).

منبع: یافته‌های تحقیق

۲-۲-۳. راهکارهای ناظر به چالش تسهیلات اعطایی

جدول (۹): راهکارهای ناظر به چالش تسهیلات اعطایی

ردیف	راهکارهای پیشنهادی
۱	تدوین برنامه‌ای منسجم و عملیاتی در خصوص اصول اخلاقی و دستورالعمل‌های مجزا در بانکداری قرض‌الحسنه بدون در نظر گرفتن اصول حاکم بر بانکداری تجاری.

ردیف	راهکارهای پیشنهادی
۲	حرکت به سمت رویکرد مردمی شدن تسهیلات قرض الحسنه و اجرای کامل طرح شبکه‌های تسهیلات اجتماعی ذیل بانک.
۳	دادن اختیار عمل بانک مرکزی به بانک‌ها جهت تنوع‌بخشی تسهیلات قرض الحسنه و اعطای تسهیلات متناسب با ویژگی‌های هر منطقه.
۴	فاصله گرفتن بانک از سیاست تسهیلات تعهدی (به‌طور مثال اعطای وام بر مبنای نگهداری شش ماه پول) و جلوگیری از بحران‌های مربوطه.
۵	طراحی راهکار مصونیت بانک از تورم.
۶	حداقل کردن همبستگی منفی ^۴ میان حجم سرمایه‌گذاری‌ها و تسهیلات اعطایی. وارد شدن حداقل آسیب به تسهیلات اعطایی توسط سرمایه‌گذاری‌ها (طراحی مدل سرمایه‌گذاری که بانک بتواند دارایی سرمایه‌ای خود را قرض دهد).
۷	افزایش سواد مالی مشتریان جهت دریافت تسهیلات به‌صورت برخط از طرق مختلف.
۸	استفاده از اوراق غیرانتفاعی مانند وقف و قرض الحسنه.
۹	تسهیل فرآیند تسهیلات‌دهی و تنوع خدمات به مشتریان.
۱۰	داشتن رویکردی متفاوت جهت تخصیص وام‌های قرض الحسنه برای کسب‌وکارهای خرد و دانش‌بنیان متناسب با عملکرد آن‌ها.

منبع: یافته‌های تحقیق

۳-۲-۳. راهکارهای ناظر به چالش تراکنش‌ها

جدول (۱۰): راهکارهای ناظر به چالش تراکنش‌ها

ردیف	راهکارهای پیشنهادی
۱	ایجاد مزیت رقابتی در پلتفرم‌های پرداختی و ارائه خدمات مطلوب‌تر در اپلیکیشن‌ها.
۲	یکپارچه و امن شدن زیرساخت‌های ابزارها.

۴. هنگامی که بین دو متغیر تصادفی یک همبستگی منفی ($r < 0$) وجود دارد، متغیرها در تقابل با یکدیگر حرکت می‌کنند. اگر یک متغیر افزایش یابد، دیگر کاهش می‌یابد و برعکس.

ردیف	راهکارهای پیشنهادی
۳	استفاده از ظرفیت شرکت‌های دانش‌بنیانی سرآمد در حوزه فین‌تک.
۴	توسعه شعب الکترونیکی با بهره‌برداری و استفاده از دستگاه خود بانک (VTM).
۵	رفع گسستگی و عدم انسجام در حوزه خدمات نوین بانکی با بهره‌گیری از نیروی انسانی ماهر و متخصص فناوری اطلاعات به منظور ایجاد اپلیکیشن‌های چندمنظوره با دسترسی آسان.
۶	بازاریابی مناسب و تولید آثار جدید و کاربردی از جمله کلیپ‌ها، تبلیغات و تصاویر نوین جهت ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه و استفاده از خدمات جدید و الکترونیکی بانک.
۷	ایجاد و توسعه درگاه‌های پرداخت و معرفی آن‌ها به فروشگاه‌های برخط و ارائه‌دهندگان خدمات جهت رشد سهم تعدادی اینترنتی.
۸	در نظر گرفتن تخفیفات ویژه برای مشتریان فعال در استفاده از ابزارهای پذیرش بانکی رسالت.

منبع: یافته‌های تحقیق

۴-۲-۳. راهکارهای ناظر به چالش اهرم مالی

جدول (۱۱): راهکارهای ناظر به چالش اهرم مالی

ردیف	راهکارهای پیشنهادی
۱	افزایش سرمایه از طریق آورده نقدی سرمایه‌گذاران یا سایر محل‌ها ^۵ (سود انباشته، تجدید ارزیابی دارایی‌ها).

۵ افزایش سرمایه از سه طریق قابل انجام است"

۱. **افزایش سرمایه از محل سود انباشته:** بانک قرض‌الحسنه رسالت در طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ وضعیت مناسبی در این زمینه نداشته و اغلب دارای زیان انباشته بوده است؛ اما در سال ۱۳۹۸ و به‌خصوص در سال ۱۳۹۹ سود انباشته بانک مثبت شده و رشد قابل توجهی داشته است. از این رو بانک اقدام به افزایش سرمایه از این روش کرده است. در عین حال باید به این نکته نیز توجه داشت که در این روش با وجود اینکه نسبت کفایت سرمایه بانک بهبود میابد؛ ولی عملاً جریان نقدینگی جدیدی (Fresh Money) به شرکت وارد نمی‌شود.

۲. **افزایش سرمایه از محل تجدید ارزیابی دارایی‌ها:** بانک در سال ۱۳۹۹ تصمیم به افزایش سرمایه از محل مازاد جدید ارزیابی دارایی‌ها نمود و سرمایه بانک قرض‌الحسنه رسالت از ۵۰۰ میلیارد ریال با افزایش ۲۸۸ درصد به ۱۹۴۰ میلیارد ریال رسید. همین افزایش سرمایه نقش به‌سزایی در بهبود نسبت کفایت سرمایه از

ردیف	راهکارهای پیشنهادی
۲	کاهش دارایی‌های موزون شده به ریسک.
۳	ارائه روش‌های جایگزین به جای سیاست‌های تسهیلات تعهدی جهت جذب منابع.
۴	تغییر نگرش بانک مرکزی در زمینه شاخص‌ها و قوانین مربوطه به بانک‌های قرض‌الحسنه در مقایسه بانک‌های تجاری.
۵	تعیین واحدی در بانک مرکزی جهت پرداختن به موضوعات بانک‌های قرض‌الحسنه (تأسیس کانون بانکداری قرض‌الحسنه).
۶	تلاش در جهت کاهش مطالبات معوق و سررسید گذشته بانک.
۷	کاهش تسهیلات تکلیفی.
۸	نظارت صحیح بر سازوکار رتبه‌بندی مشتریان و جلوگیری از اعطای وام به افراد با احتمال نکول بالا.

منبع: یافته‌های تحقیق

۳-۲-۵. راهکارهای ناظر به چالش ریسک نقدینگی

جدول (۱۲): راهکارهای ناظر به چالش ریسک نقدینگی

ردیف	راهکارهای پیشنهادی
۱	ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه با نیت خیرخواهانه برای دیگران (سپرده‌گذاری بدون چشم‌داشت جهت دریافت وام).
۲	انتخاب مؤسسات خیریه معتبر به منظور جذب منابع جدید، تقویت بنیه مالی و همچنین کاهش احتمال سوءاستفاده از منابع.

۱/۹ در سال ۱۳۹۸ به ۲/۹ در سال ۱۳۹۹ داشته است. در این روش نیز همانند روش سود انباشته پول یا منابع جدیدی وارد بانک نمی‌شود و صرفاً یک عملیات حسابداری برای بهبود صورت‌های مالی شرکت محسوب می‌شود.

۳. **افزایش سرمایه از محل آورده نقدی سهامداران:** در این روش افزایش سرمایه، شرکت به هر سهامدار به نسبت افزایش سرمایه و تعداد سهامی که در اختیار دارد، امتیازی جهت شرکت در افزایش سرمایه قائل می‌شود که حق تقدم نام دارد. به نظر می‌آید یکی از بهترین راه‌های پیش‌روی بانک قرض‌الحسنه رسالت برای افزایش سرمایه، روش افزایش سرمایه از محل آورده نقدی سهامداران است.

ردیف	راهکارهای پیشنهادی
۳	بالا بردن آگاهی سازمان‌ها و شرکت‌ها از فضای کسب‌وکار مبتنی بر مسئولیت اجتماعی با سرمایه‌گذاری در بانکداری قرض‌الحسنه.
۴	افزایش پذیرش سپرده از طریق گسترش بانکداری تمام الکترونیک.
۵	فعالیت هدفمند در بازار بین‌بانکی.
۶	مدیریت صحیح ریسک اعتباری مشتریان جهت پیشگیری از نکول وام‌ها.
۷	وصول مطالبات غیر جاری، رصد و مانیتورینگ صحیح و هدفمند تسهیلات گیرندگان جهت پرداخت به‌موقع اقساط.
۸	تأمین مالی جمعی پروژه‌های عام‌المنفعه از طریق قرض‌الحسنه.
۹	کنترل و محدودیت چگونگی استفاده بانک از وجوه و دریافت ضمانت نقدینگی.
۱۰	فروش اموال مازاد.

منبع: یافته‌های تحقیق

۳-۳. اعتبارسنجی راهکارها

در این پژوهش برای اعتبارسنجی راهکارهای احصاء شده پرسشنامه‌ای تهیه شده و با مراجعه به ۴۵ نفر از خبرگان این حوزه، راهکارهای هر چالش از جهت مناسب بودن، امکان پیاده‌سازی و عملیاتی بودن آنها مورد بررسی و اعتبارسنجی قرار گرفته است. خبرگان برای راهکارهای هر چالش در قالب دو مؤلفه‌ای که از آنها یاد کردیم براساس مقیاس لیکرت نمره‌ای بین ۱ تا ۵ داده‌اند و نهایتاً با انجام محاسبات ذیل میزان اعتبار راهکارهای هر چالش در مؤلفه مذکور بررسی شده است.

در ادامه به تحلیل توصیفی داده‌ها بر مبنای میانگین، انحراف معیار پاسخ‌ها، مجذور تعداد نمونه و همچنین تحلیل استنباطی داده‌ها با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای پرداخته می‌شود. جدول (۱۳) برخی از آماره‌های توصیفی مربوط به سؤال‌های پرسشنامه پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول (۱۳): اعتبارسنجی راهکارها

راهکارها	مؤلفه	درجه آزادی	میانگین پاسخ‌ها	انحراف معیار پاسخ‌ها	اختلاف میانگین پاسخ‌ها	آماره آزمون
سرمایه‌گذاری	مناسب بودن	۴۴	۴/۱۶	۰/۶۷	۱/۱۶	۱۱/۶
	عملیاتی بودن	۴۴	۳/۹۶	۰/۸۸	۰/۹۶	۷/۳۱
تسهیلات اعطایی	مناسب بودن	۴۴	۴/۰۷	۰/۹۹	۱/۰۷	۷/۲۴
	عملیاتی بودن	۴۴	۳/۹۶	۱	۰/۹۶	۶/۴۳
تراکشن‌ها	مناسب بودن	۴۴	۴/۱۱	۰/۸	۱/۱۱	۹/۳۰
	عملیاتی بودن	۴۴	۴/۲	۰/۸۷	۱/۲	۹/۲۴
اهم مالی	مناسب بودن	۴۴	۴/۰۴	۰/۸۲	۱/۰۴	۸/۵۰
	عملیاتی بودن	۴۴	۳/۸۹	۰/۹۱	۰/۸۹	۶/۵۵
ریسک نقدینگی	مناسب بودن	۴۴	۳/۹۱	۱/۰۶	۰/۹۱	۵/۷۵
	عملیاتی بودن	۴۴	۳/۸۴	۱/۰۹	۰/۶۴	۵/۱۶

منبع: یافته‌های تحقیق

به دلیل نمونه‌گیری بیش از ۳۰ نفر توزیع نمونه نرمال فرض شده؛ از این رو در اجرای این تحلیل از آمار پارامتریک استفاده شده است. به منظور بررسی تأیید یا

عدم تأیید هر یک از سؤال‌ها، فرض صفر و فرض جایگزین (فرض یک) به صورت زیر در نظر گرفته شد و با استفاده از آزمون t تأیید یا رد آن بررسی می‌شود.

- فرض صفر: میانگین نمره مؤلفه مناسب بودن و عملیاتی بودن راهکارها با مقدار ۳ اختلاف معناداری ندارد.
- فرض یک: میانگین نمره مؤلفه مناسب بودن و عملیاتی بودن راهکارها با مقدار ۳ اختلاف معناداری دارد.

با توجه به سطح اطمینان ۹۵ درصد و ضریب اطمینان $\pm 1/96$ چون تمامی آماره‌ها در ناحیه H_1 قرار می‌گیرد، از این رو فرض یک مؤلفه مناسب بودن و عملیاتی بودن راهکارها مورد تأیید قرار گرفت.

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر، سعی بر آن شده است که با بهره‌گیری از روش آمیخته متوالی تبیینی تحلیل و بررسی‌های لازم در دو مرحله صورت گیرد. در مرحله نخست با رویکرد مطالعه موردی گردآوری داده‌های کمی از صورت‌های مالی، تراکنش‌های شاپرک و نسبت‌های کملز طی دوره سالانه از ۱۳۹۳ الی ۱۴۰۰ صورت گرفته است. در ادامه با تجزیه و تحلیل این داده‌ها با روش تحلیل روند پنج چالش اساسی بانک از جمله چالش وضعیت سرمایه‌گذاری، چالش تسهیلات اعطایی، چالش تراکنش‌ها، چالش اهرم مالی و چالش ریسک نقدینگی احصاء شده است.

در این مقاله مقایسه‌ای پیرامون هر یک از چالش‌های بانک قرض‌الحسنه رسالت با بانک قرض‌الحسنه مهر ایران انجام شده که نتایج به دست آمده نشان می‌دهد در اغلب چالش‌ها، بانک قرض‌الحسنه مهر ایران عملکرد مناسب و بهتری از خود نشان داده است. طی بررسی‌های صورت گرفته در چالش وضعیت سرمایه‌گذاری، چالش تسهیلات اعطایی و چالش اهرم مالی، بانک قرض‌الحسنه مهر ایران روند و عملکرد مناسب‌تری داشته است. در چالش تراکنش‌ها به علت اینکه بانک قرض‌الحسنه رسالت بر روی بانکداری تمام الکترونیک تمرکز دارد، در برخی از موارد در مقایسه با بانک قرض‌الحسنه مهر ایران از پویایی بهتری برخوردار بوده؛ البته دارای ضعف‌هایی است که

باید پوشش داده شوند. در چالش ریسک نقدینگی هر دو بانک قرض‌الحسنه طی دوره هشت ساله در زمینه دارایی نقد به‌کل سپرده، دچار ضعف و نوساناتی هستند که باید با ایجاد سیاست‌های درست و عملیاتی آن‌ها را بهبود ببخشند.

در مرحله دوم پژوهش با رویکرد کیفی برای رسیدن به راهکارهایی جهت رفع چالش‌ها احصاء شده اقدام به مصاحبه، تشکیل گروه کانونی و عرضه این چالش‌های به خبرگان شده است. همچنین اعتبارسنجی این راهکارها با ارائه پرسشنامه‌هایی در میان خبرگان صورت گرفته است و براساس نتایج به‌دست‌آمده راهکارهای ارائه‌شده برای هر یک از چالش‌ها از جهت مناسب و عملیاتی بودن دارای اعتبار هستند. بدین ترتیب، مسئولان امر در خصوص رفع چالش‌های احصاء شده، لازم است براساس تحلیل‌ها و راهکارهای عملیاتی ارائه‌شده در مقاله اقدام نمایند.

از جمله مهم‌ترین راهکارهای مطرح‌شده پیرامون چالش سرمایه‌گذاری، طراحی ترکیب بهینه از سهامداران (بانگیزه‌ها و هدف‌هایی جز دریافت سود) است. همچنین در چالش تسهیلات اعطایی، اختصاص اختیار عمل به بانک‌ها توسط بانک مرکزی به‌منظور تنوع‌بخشی در تسهیلات قرض‌الحسنه و اعطای تسهیلات براساس ویژگی‌های هر منطقه، به‌عنوان راهکاری اساسی مطرح می‌شود. در مواجهه با چالش تراکنش‌ها نیز رفع گسستگی و عدم انسجام در حوزه خدمات نوین بانکی، ایجاد مزیت رقابتی در پلتفرم‌های پرداختی و ارائه خدمات مطلوب‌تر در اپلیکیشن‌ها می‌تواند به‌عنوان راهکارهای عملیاتی و اساسی مورد استفاده قرار گیرند. علاوه‌براین نظارت صحیح بر سازوکار رتبه‌بندی مشتریان و افزایش سرمایه بانک از طرق مختلف، به‌عنوان اصلی‌ترین راهکارها پیرامون چالش اهرم مالی وجود دارند. در نهایت در مواجهه با چالش ریسک نقدینگی، ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه با نیت خیرخواهانه برای دیگران (سپرده‌گذاری بدون چشم‌داشت جهت دریافت وام) به‌عنوان مهم‌ترین راهکار این حوزه مطرح شده که توسط کارشناسان مورد تأیید قرار گرفته است.

این مطالعه دارای دو محدودیت است اول آنکه که با توجه به عدم انتشار صورت‌های مالی سال ۱۴۰۱ بانک قرض‌الحسنه رسالت، روندها و تحلیل‌های صورت گرفته برای این بانک تا پایان سال ۱۴۰۰ هستند. همچنین به علت رعایت استانداردهای

حجم مقاله و رویکرد موجود صرفاً چالش‌های اساسی که در این حوزه مطرح بوده بیان گردیده و سایر تحلیل‌های مربوط به بانک در این مقاله بیان نشده است.

پیشنهادها برای پژوهش‌های آینده

۱. چالش‌ها و راهکارهای بانکداری تمام الکترونیک؛
۲. راهکارهای گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه؛
۳. چالش‌ها و راهکارهای موجود در بانک قرض‌الحسنه مهر ایران؛
۴. شیوه‌های مختلف تأمین مالی برای بانک‌های قرض‌الحسنه؛
۵. مطالعه تطبیقی عملکرد دو بانک قرض‌الحسنه رسالت و مهر ایران.

ملاحظات حقوقی

- پیروی از اصول حقوقی
تمامی اصول اخلاق در پژوهش در این مقاله رعایت شده است.

- تعارض منافع
بنابر اظهار نویسندگان، این مقاله تعارض منافع ندارد.
بنابر اظهار نویسندگان، این مقاله مستخرج از پایان‌نامه، رساله دکتری و طرح پژوهشی نیست.

کتابنامه

۱. ابراهیمی، سجاد؛ و باغستانی میبیدی، مسعود (۱۳۹۰). مقایسه بانک تجاری و نهاد قرض‌الحسنه در حوزه تأمین مالی خرد، بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، ۱۱(۱۱)، ۷۳-۸۸.
۲. باشی‌زاده، حسام‌الدین؛ و عشیر، امین (۱۳۹۴). بررسی و ارائه راهکارهای نوین در ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه، کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری، ۳، ایران، تهران: شرکت مدیران ایده‌پردازان ایلیا.
۳. بانک قرض‌الحسنه رسالت (۱۴۰۰). گزارش حسابرس مستقل و بازرس قانونی و صورت‌های مالی سالانه، www.codal.ir
۴. بانک قرض‌الحسنه مهر ایران (۱۴۰۰). گزارش حسابرس مستقل و بازرس قانونی و صورت‌های مالی سالانه، www.qmb.ir

۵. بانک قرض الحسنه مهر ایران (بی.تا). اهداف www.qmb.ir
۶. بانک قرض الحسنه رسالت (بی.تا). اهداف www.rqbank.ir
۷. پرویزیان، کورش؛ و حسین‌زاده لطفی، فرهاد؛ و فرشادمهر، بهارک (۱۳۹۱). ارائه مدلی جهت محاسبه کارایی واحدهای فناوری اطلاعات بانکی با استفاده از روش تحلیل پوششی داده‌ها (مطالعه موردی ادارات خدمات انفورماتیک مدیریت‌های شعب بانک ملت)، پژوهش‌های مدیریت عمومی، ۵(۱۶)، ۱۱۹-۱۳۴.
۸. پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰). مروری بر تجربه «بانکداری اسلامی» در ایران و جهان. ایران، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۹. توحیدی‌نیا، ابوالقاسم؛ و فولادگر، وحید (۱۳۹۷). آسیب‌شناسی سپرده‌های قرض الحسنه در نظام بانکداری بدون ربا، اقتصاد اسلامی، ۱(۲)، ۱۶۰-۱۴۳.
۱۰. جوادی، عبدالله (۱۳۹۷). تفسیر تسنیم (جلد ۱۱). ایران، قم: مرکز نشر اسراء.
۱۱. حسین بن محمد بن مفضل، راغب اصفهانی (۱۳۶۲). مفردات الفاظ القرآن. ایران، قم: دفتر نشر کتاب.
۱۲. حسن‌زاده سروستانی، حسین؛ کریمی، میثم؛ قوام، محمدحسین؛ و قزلباش، محمد (۱۳۹۸). شناسایی و ارزیابی چالش‌های حساب قرض الحسنه پس‌انداز و ارائه راهکارهای اصلاحی. راهبرد اقتصادی، ۸(۳۰)، ۴۶-۵۰.
۱۳. حقی، سعید؛ وهابی، عباس؛ و فرج‌زاده، اسفندیار (۱۳۹۶). تأثیر تجارت الکترونیک بر روی عملکرد مالی شعب بانک قرض الحسنه رسالت. کنفرانس ملی نقش حسابداری، اقتصاد و مدیریت، ایران، تهران: مؤسسه آموزش عالی علم و فناوری شمس.
۱۴. دادفر، ابراهیم؛ و صفرزاده، عباس (۱۳۹۶). بررسی رابطه بین خدمات بانکداری الکترونیک بر رضایت‌مندی مشتریان بانک قرض الحسنه رسالت (مورد مطالعه: شعب شمال غرب کشور). همایش حسابداری، مدیریت و اقتصاد با رویکرد پویایی اقتصاد ملی، ۱، ایران، ملایر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد ملایر.

۱۵. شرکت شبکه الکترونیکی پرداخت کارت شاپرک (۱۴۰۰). گزارش اقتصادی سالانه شاپرک، www.shaparak.com
۱۶. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). مجمع‌البیان (جلد ۲)، ایران، تهران: ناصرخسرو.
۱۷. عرب‌مازار، عباس؛ و کیقبادی، سعید (۱۳۸۵). جایگاه قرض‌الحسنه در نظام بانکی ایران. *اقتصاد اسلامی*، ۶(۲۲)، ۱۳-۴۶.
۱۸. علیزاده قره‌باغ، رضا؛ و روحانی، سید علی (۱۳۹۳). *بانک‌های قرض‌الحسنه در ایران*. ایران، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی جمهوری اسلامی ایران.
۱۹. قریشی، علی‌اکبر (۱۳۷۱). *قاموس قرآن* (جلد ۲). ایران، قم: دارالکتب الاسلامیه.
۲۰. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). *بحارالانوار*. لبنان، بیروت: الوفاء.
۲۱. محمد بن مکرم بن علی، ابوالفضل، جمال‌الدین ابن منظور الأنصاری (۱۳۷۲). *لسان العرب* (جلد). لبنان، بیروت: دارصادر.
۲۲. موسویان، سید عباس (۱۳۸۳). طرحی برای ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه. *اقتصاد اسلامی*، ۴(۱۶)، ۳۵-۵۹.
۲۳. موسویان، سید عباس (۱۳۸۹). ارزیابی عملکرد سپرده‌های بانکی در بانکداری بدون ربای ایران. *مجموعه همایش بانکداری اسلامی*. ایران، تهران: مؤسسه عالی بانکداری ایران.
۲۴. موسویان، سید عباس؛ و راه‌نشین، علی (۱۳۹۳). حساب‌های قرض‌الحسنه اختصاصی راهکاری بهینه برای هدایت و مدیریت منابع قرض‌الحسنه در نظام بانکداری. *معرفت اقتصاد اسلامی*، ۶(۱۱)، ۱۶۳-۱۹۳.
۲۵. موسویان، سید عباس؛ و میثمی، حسین (۱۳۹۷). *بانکداری اسلامی (۱)*؛ مبانی نظری - تجارب علمی. ایران، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۲۶. موسوی‌خمینی، روح‌الله (۱۳۸۵ق). *تحریرالوسیله* (جلد ۲). ایران، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره).

Reference

1. Arab Mazhar, A., & Keyghobadi, S., (2006). The Position of Qard-al-Hasanah in Iran's Banking System. *Islamic Economics*, 6(22), 13-46. (In Persian).

2. Alizadeh Gharabagh, R., Rouhani, S, A., (2014). *Qard-al-Hasanah Banks in Iran, Economic Studies Office*. Research Center of the Islamic Consultative Assembly. (In Persian).
3. Bashizadeh, H., & Ashir, A., (2016). Examining and Presenting Innovative Solutions in Promoting the Culture of Qard-al-Hasanah, *International Conference on Innovative Research in Management, Economics, and Accounting*, 3, Ilya Idea Managers Company. (In Persian).
4. Bank for International Settlements, Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), (1998). Basel 1, www.bis.org.
5. Bank for International Settlements, Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), (2006). Basel 2, www.bis.org.
6. Bank for International Settlements, Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), (2010). Basel 3, www.bis.org.
7. Bank Qard-al-Hasanah Resalat (2022). Independent Auditor's Report, Legal Inspector, and Annual Financial Statements, www.codal.ir. (In Persian).
8. Bank Qard-al-Hasanah Mehr Iran (2023). Independent Auditor's Report, Legal Inspector, and Annual Financial Statements, www.qmb.ir. (In Persian).
9. Bank Qard-al-Hasanah Mehr Iran (n. d.). Bank's Objectives, www.qmb.ir. (In Persian).
10. Bank Qard-al-Hasanah Resalat (n. d.). Bank's Objectives, www.rqbank.ir. (In Persian).
11. Dadfar, E., & Safarzadeh, A., (2017). Investigating the Relationship between Electronic Banking Services and Customer Satisfaction in Bank Qard-al-Hasanah Resalat (Case Study: Branches in the Northwest of the Country), *Conference on Accounting, Management, and Economics with a Dynamic Approach to the National Economy*, Islamic Azad University, Malayer Branch. (In Persian).
12. Ebrahimi, S., & Baghestani Mibodi, M., (2012). A Comparison between Commercial Banks and Qard-Al-Hasan Institutions in the Microfinance Sector. *Economic Issues and Policies*, 11(11), 73-88. (In Persian).
13. Gibson, W. J., & Brown, A. (2009). *Working with Qualitative data*. London, Thousand Oaks, Calif.: SAGE.
14. Haghi, S., Vahabi, A., Farajzadeh, E., (2017). The Impact of Electronic Commerce on the Financial Performance of Branches of Bank Qard-al-Hasanah Resalat, *National Conference on the Role of Accounting, Economics, and Management*, Shams Institute of Higher Education in Science and Technology. (In Persian).
15. Hassanzadeh Sarvestani, H., Karimi, M., Ghavam, M, H., Ghezlbash, M., (2018). Identification and Evaluation of Challenges in Qard-al-Hasanah Savings Account and Proposal of Remedial Solutions, *Economic Strategy*, 8(30), 46-5. (In Persian).

16. Hussein ibn Muhammad ibn Mufaddal, Raghīb Isfahani (1983). *Mafatih al-Faz al-Quran*. Iran, Qom: Dafater Nashr al-Kitab. (In Persian).
17. Hillier, D., Ross, S., Westerfield, R., Jaffe, J., & Jordan, B. (2019). *Corporate Finance*, 4e. McGraw Hill.
18. Javadi, A., (2018). *Tafsir Tasnim* (Vol. 11). Iran, Qom: Isra Publication Center. (In Persian).
19. Quraishi, A, A., (1992). *Qamus Quran*. Vol. 2, Dar al-Kutub al-Islamiyya. (In Persian).
20. Tabarsi, Fadl ibn Hassan (1993). *Majma al-Bayan*, Vol. 2, Iran, Tehran: Nasser Khosrow.
21. Tohidi Nia, A., & Fouladgar, V., (2018). An Analysis of Qard-al-Hasanah Deposits in the Interest-Free Banking System of Iran. *Islamic Economics*, 1(2), 160-143. (In Persian).
22. Shaparak Card Electronic Payment Network Company, Annual Economic Report of Shaparak for the period (2021). www.shaparak.com. (In Persian).
23. Majlisi, Muhammad Baqir (1982). *Bihar al-Anwar*. Lobnan, Beirut: Al-Wafa Institute.
24. Monetary and Banking Research Institute of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran (2021). A Review of the Experience of "Islamic Banking" in Iran and the World. Iran, Tehran: Monetary and Banking Research Institute of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran (In Persian).
25. Mosavi Khomeini, R., (1965). *Translation of "Tahrir al-Wasilah"*, Vol. 2, Iran, Qom: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. (In Persian).
26. Mohammad ibn Mokrem ibn Ali, known as Abu al-Fadl, Jamal al-Din ibn Manzur al-Ansari (1993). *Lisan al-Arab* (Vol. 7). Lobnan, Beirut: Dar Sader. (In Persian).
27. Musavian, S, A., (2004). A Plan for Organizing Qard-al-Hasanah Funds. *Islamic Economics*, 4(16), 35-59. (In Persian).
28. Musavian, S, A., (2010). Evaluation of Performance of Bank Deposits in Interest-Free Banking in Iran, Proceedings of the Islamic Banking Conference. Iran, Tehran: Banking Institute. (In Persian).
29. Musavian, S, A; & Rahneshtin, A., (2014). Dedicated Qard-al-Hasanah Accounts: An Optimal Solution for Directing and Managing Qard-al-Hasanah Resources in the Banking System, *Ma'refat-e Eghtesadi Islamic*, 6(11), 163-193. (In Persian).
30. Musavian, S, A; & Meysami, H., (2018). *Islamic Banking 1: Theoretical foundations - scientific experiments*. Iran, Tehran: Monetary and Banking Research Institute of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran. (In Persian).
31. Parvizian, K; Hosseinzadeh Lotfi, F; Farshadmehr, B., (2012). Presenting a Model for Calculating the Efficiency of Banking Information Technology

Units Using the Data Envelopment Analysis Method (Case Study of the IT Services Departments of Mellat Bank Branch Managements), Public Management Research, 5(16), 119-134.

32. World Bank, (n. d.). www.worldbank.org.

33. <https://www.mbri.ac.ir/IslamicBanking/IslamicBanking>